

ГЛАВА I
ФОРМИРАЊЕ БРИГАДЕ И БОРБЕ
У БОСАНСКОЈ КРАЈИНИ

Од Поткозарја и Лијевча-поља до Дринића

Дванаеста крајишка народноослободилачка ударна бригада (у даљем тексту 12. крајишка бригада), формирана је у јеку тзв. четврте непријатељске офанзиве на слободну територију у Босанској крајини која је отпочела 20. јануара 1943. Бригада је формирана по наређењу Штаба 4. крајишке дивизије 20. фебруара 1943, као 12. крајишка полубригада. У том наређењу пише: „У састав XII КНОУ полубригаде ући ће III батаљон КНОУ бригаде, који ће сачињавати језгро ове полубригаде, главнина II чете I батаљона II КНОУ бригаде и комбиноване чете VI КНОУ бригаде”.⁸ Полубригади је присаједињен и Пратећи вод 5. козарске бригаде. Наредбом Штаба 1. босанског корпуса од 24. фебруара 1943. преименована је наредба штаба 4. дивизије, утолико што је формирана 12. крајишка бригада. Штаб Корпуса потврдио је именовања — постављања Штаба Бригаде, штабова батаљона, команди чета и — поставља интенданта Бригаде, референта санитета и референта Обавјештајног центра. Обје наредбе 3. батаљон 5. козарске бригаде, примио је у селу Дринићу, подно залеђене Клековаче, одмах послје веома успјешне акције, изведене заједно са 2. батаљоном 8. крајишке бригаде, против јединица 7. СС дивизије „Принц Еуген”. За тај успјех Врховни штаб На-

⁸ Зборник докумената и података о НОР-у југословенских народа, том IV, књ. 10, док. 116, стр. 231 (у даљем тексту „Зборник НОР-а”).

родноослободилачке војске и партизанских одреда Југославије, похвалио је борце и командни кадар оба батаљона. Ту вијест борци су чули преко Радио-станице „Слободна Југославија“ и били поносни на то што су непуну четири дана послје побједи слушали похвалу о себи. Командант 3. батаљона 5. козарске бригаде у то вријеме био је Петар Мећава, а командант 2. батаљона 8. крајишке бригаде Милош Балаћ.

Зашто је 3. батаљон 5. козарске бригаде, који ће сачињавати језгро 12. крајишке бригаде у Дринићу, издвојен из састава своје бригаде?

У току јануара, а послје смотре 4. крајишке дивизије од 7. јануара 1943. у Јасеници, пред својим врховним командантом, Јосипом Брозом Титом, 2. крајишка и 5. козарска бригада пребациле су се на терен Козаре, са задатком да нападају комуникацију Бања Лука — Босанска Градишка, те да дејствују у Поткозарју и Лијевча-пољу. Циљ им је био да, преко Лијевча-поља, у средњој Босни успоставе везу са јединицама 1. пролетерске дивизије, које су у јануару 1943. продрле на тај терен, са задатком разбијања, у првом реду, четничких групација, које су већ у то вријеме у својим рукама држале градове: Котор-Варош, Прњавор, Србац, Теслић и продирале према ријечи Босни. Трећи батаљон 5. козарске бригаде већ крајем прве половине јануара 1943. водио је борбе у Поткозарју и Лијевча-пољу, избио на цесту Бања Лука — Босанска Градишка. То је управо био терен на којем је дејствовао до одласка са Козаре 3. батаљон 2. крајишког козарског одреда настао на терену Поткозарја, са Подградцима и Грбавцима и Лијевча-поља, све до Машића и Александровца, укључивши и простор преко цесте Бања Лука — Босанска Градишка, до Карајзоваца и других насеља. Већи бораца и командног кадра са тог терена, уз помоћ бораца и командног кадра из Кнешпоља и са Баља, својим акцијама крајем 1941. и почетком 1942. створила је услове за формирање 3. батаљона козарског одреда. Послје јунско-јулске непријатељске офанзиве на Козару, формирана је (у септембру) 5. козарска бригада, у чији састав је ушао тај батаљон, као 3. батаљон бригаде.

Командни састав батаљона сачињавали су: командант Петар Мећава, замјеник команданта Раде Чекић, политички комесар Јоцо Марјановић и замјеник политичког комесара Милан Егић.

У току борби у првој половини и почетком друге половине јануара 1943. године, 3. батаљон је на свом родном терену водио борбе и, последице успјешних акција у Машићима, избио на цесту Бања Лука — Босанска Градишка. Управо у то вријеме, Штаб 4. крајишке дивизије, који се, на челу са командантом Јосипом Мажаром Шошом, налазио у селу Грбавцима, обавијештен је о почетку непријатељске офанзиве на слободну територију Бихаћке републике. Штаб 1. босанског корпуса је преко радио-станице издао наређење Штабу Дивизије да се са снагама 2. и 5. бригаде хитно пребаци из Поткозарја и Лијевча-поља, од Подградаца преко цесте Приједор — Босанска Дубица, у Каран, како би ријеку Сану прешли у Сводној, што прије избили у Подгрмеч и онемогућили продор непријатељевих снага из Бихаћа, Босанске Крупе и Санског Моста.

На челу колоне наша се 2. крајишка бригада. Имајући на уму да ће прелазак преко цесте Приједор — Босанска Дубица, те преко ријеке Саве у селу Сводној, трајати више од два до три дана, одлучено је да 2. и 3. батаљон 5. бригаде, пошто су били на зачељу колоне, нападну непријатељево упориште у Ораховој, мјесту на самој обали ријеке Саве, а преко пута злогласног усташког логора Јасеновац. Напад на Орахову требало је да изврше 2. и 3. батаљон 5. бригаде у току ноћи 26/27. јануара. Пошто је Штаб 1. босанског корпуса пожуривао покрет, односно одлазак снага 2. и 5. бригаде на Подгрмеч, командант Дивизије Јосип Мажар Шоша, наредио је Штабу 5. бригаде да се одустане од акције на Орахову. Штаб 5. бригаде је упутио у току 25. јануара курире штабовима 2. и 3. батаљона и они су нашли Штаб 2. батаљона, а Штаб 3. батаљона нису. Зато је 3. батаљон ноћу 26/27. јануара напао на Орахову и скоро је заузео. Непријател. се повукао у жандармеријску касарну и у школу. Штаб батаљона, команде чета и сви борци били су изненађени што

нису осјетили дејство 2. батаљона, па су се 27. јануара у зору повукли на Вис Просаре — Вриштик, а потом у свануће смјестили у скоро пусто козарско село Пуцаре. Ту су 27. јануара послерије подне стигли курири и донијели наредбу Штаба Бригаде да се одустаје од акције на Орахову. Тако је будуће језгро 12. бригаде заостало у покрету за снагама Бригаде.

У току 29/30. јануара 1943. батаљон се пребацио преко ријеке Сане и 30. јануара у 5.00 сати ујутру извршио покрет из села Витасоваца у Малу Рујишку. Ту је добио наређење од Штаба Дивизије да се хитно пребаци у Богојевачу. Наиме, ка Бенаковцу и Мајкић-Јапри из Санског Моста пробила се једна непријатељева јединица. Стигавши у Богојевачу, батаљон није дошао у састав своје бригаде. Он се нашао у борбеном распореду између снага 2. и 6. крајишке бригаде. У периоду од 1. до 7. јануара батаљон је водио борбе са непријатељевом групацијом која се, продирући из Санског Моста утврдила на Дреновој Главици и око Предојевића-Главице, тј. на Бенаковцу и Мајкић-Јапри. Петог фебруара око Предојевића-Главице 3. батаљон је заробио шест непријатељевих војника — Нијемаца, а међу њима и официра Valtera Köhlera.⁹ Послије битке избројано је 50 мртвих непријатељевих војника. Рањена су 4 борца из 3. батаљона. Током 5. фебруара уништена су и два тенка. Шестог фебруара вођене су борбе код нове централне болнице и око Предојевића-Главице. Трећи батаљон 5. крајишке бригаде, по свом борбеном распореду, био је најближи Штабу 1. босанског корпуса. Ноћу 6/7. фебруара Штаб Корпуса издао је наређење Штабу 3. батаљона да изврши покрет из Поткраја, преко Корћенице, Илијиних Вода, Смољане и Бравског Ваганца у Дринић, као заштитница Штаба Корпуса. У праскорорје батаљон се, преко Бравског Ваганца, пребацио у Дринић и ту успоставио везу са Штабом корпуса. Тога дана, 8. фебруара, успостављена је веза и са Штабом 4. дивизије.

⁹ Јоцо Марјановић је сачувао Köhlerov Taschen-kalendar из 1943. у којем је водио свој дневник за ту годину.

Штаб 4. дивизије наредио је да 3. батаљон затвара правце од цесте Босански Петровац — Кључ, на линији кота 1.112 (Лерковац) и кота 1.099 (Крстати врх), будући да цестом из Петровца према Кључу надире непријатељ са 9 тенкова. Није примијећена пјешадија.¹⁰ Наиме, јединице 7. СС дивизије „Принц Еуген“ и 717. дивизије настојале су да овладају комуникацијом Босански Петровац — Кључ. Јединице 7. СС дивизије „Принц Еуген“ надирале су од Босанског Петровца, а јединице 717. од Кључа. Штаб 4. дивизије је настојао да спријечи то спајање. Будући да су главнина 2. и 5. бригаде остале на Грмечу, са збјеговима, а 6. бригада на сектору источног Подгрмеча, Штаб 4. дивизије је наредио преосталим јединицама да онемогуће непријатељевоу намјеру. Стога је издао сљедеће наређење:

„VIII КНОУ бригада затвараће правце од Босанског Петровца према Оштрељу, од стране Ведрог Поља према Сековцу (Буковачко брдо, к. 832) према Дринићу и Козилима, (Ђуриновача к. 910), лијево држати везу са јединицама VII хрватске дивизије, а десно са II батаљоном V КНОУ бригаде. III батаљон V КНОУ бригаде и II чета I батаљона II КНОУ бригаде затварају правац према Бравском Ваганцу, од Босанског Петровца, држећи коте Кукерду (1.043), Крстати врх (1.099), Лерковац (1.112). Лијево држати везу са VIII КНОУ бригадом ... Чета II КНОУ бригаде биће до даљег наређења у саставу III батаљона V КНОУ бригаде.“¹¹

Тог дана, 9. фебруара, Петровачким пољем, а нарочито на простору Бравског Ваганца и околних мјеста, цестом Босански Петровац — Кључ и Босански Петровац — Дрвар надирале су колоне 7. СС дивизије „Принц Еуген“. Магла је била притисла сав простор између Грмеча и Клековаче. Наредног дана

¹⁰ Зборник НОР-а, том IV, књ. 10, док. 42, стр. 82, и док. 46, стр. 93.

¹¹ Исто, док. 52, стр. 102.

око 11.00 сати, непријатељ је, са 9 тенкова и једним топом, извршио покрет из Босанског Петровца у правцу Кључа. „Пјешадија није надирала. Прекопи на цести били су слаби, тако да је непријатељ трошио око 15 до 20 минута за прелажење преко истих"¹², извјештава Штаб 4. дивизије Штаб 1. корпуса. Послије подне истога дана, јединице 7. СС дивизије „Принц Еуген“ јачине једног батаљона, извршиле су покрет у правцу Бравског Ваганца. У сумрак су се зауставиле у засеоцима око Бравског Ваганца. Те покрете непријатеља будно су контролисале патроле 3. батаљона 5. козарске бригаде и јединице 2. батаљона 8. крајишке бригаде. У току вечери штабови батаљона установили су да је непријатељ заноћио на простору њиховог борбеног распореда. Током ноћи 9. фебруара одлучено је да се непријатељ нападне ујутру, кад крене према Кључу. За ту борбу на Бравском Ваганцу са снагама 7. СС дивизије „Принц Еуген“ Врховни штаб је похвалио оба батаљона, а Радио-станица „Слободна Југославија“ обавијестила је свијет о томе. Десетог фебруара, у 8.30 сати, командант 1. босанског корпуса телефоном је обавијестио Врховни штаб НОВ и ПОЈ:

„Наша два батаљона дочекала су јуче непријатеља на цести Петровац — Кључ. Јачина непријатеља — 800 Нијемаца СС трупа. Наши су их пустили на 50 метара и отворили брзу паљбу. Борба је трајала пола часа. На бојишту је остало 60 мртвих Нијемаца и више рањених, док је 20 заробљено. Заплијењено је: један тешки бацач са минама, више тешких и лаких митраљеза, једна радио-станица, 30 пушака и цијела комора натоварена муницијом и другим материјалом."¹³

У тој борби из 3. батаљона — „језгра 12. бригаде“ рањен је један борац, из 2. батаљона 8. бригаде погинуо је један, а рањена су четири борца. Ту побједу батаљони су извојевали под вођством команданата Петра Мећаве и Милоша Балаћа.

¹² Исто, док. 42, стр. 83.

¹³ Исто, док. 56, стр. 112.

У току 11. и 12. фебруара непријатељ је продро у Бравски Ваганац. У тим борбама погинуо је један, а рањена су два борца 3. батаљона. Батаљон се преко Срнетице повукао у Дринић, да би, поново запосјевши Бањички врх (к. 1.153), Крстати врх (к. 1.099), Ђуриновачу (к. 910), спријечио евентуални продор непријатеља у Дринић. Положаје лијево од 3. батаљона запосјео је 2. батаљон 8. крајишке бригаде. На тај начин штићени су Оштрелј и Козила.

Непријатељ се у међувремену припремао за извођење друге фазе операције „Weiss”. Из обавјештења Више команде оружаних снага „Словенија—Далмација”, од 13. фебруара, види се да се припрема почетак друге фазе операције „Weiss”. У том обавјештењу стоји:

„Прво. Друга фаза операције „Weiss” вјероватно ће почети 25. ов. мј. и трајаће око 20 до 30 дана.

Друго. Њемачка СС дивизија, чијом је акцијом заинтересован непосредно тај армијски корпус, кретаће се дуж правца: Босански Петровац — Дрвар — Босанско Грахово, на Ливно.”¹⁴

У периоду од 12. до 24. фебруара, дакле, између прве и друге фазе операције „Weiss”, формирана је 12. крајишка бригада у Дринићу, сједишту штампарије „Борбе” из бихаћке фазе њеног излажења.

Политички комесар 4. дивизије Милинко Кушић, 8. фебруара извјештава Штаб 1. босанског корпуса да се из Грмеча, односно нове централне болнице са Штабом пребацио у Бравски Ваганац. У постскриптуму дописује:

„Сви рањеници из лравца Смољане до Бравског Ваганца евакуисани су и евакуација ће се одвијати даље. Примећено је да доста бораца разних јединица лута без везе са својом јединицом. Треба их брзо прикупљати у мале групице и од-

¹⁴ Исто, док. 211, стр. 419.

мах слати, уколико се има веза и зна гдје је јединица. Наше исто прикупљајте и шаљите Штабу дивизије ради распореда. Исто тако поступити са омладином која је способна за војне дужности."¹⁵

Одлука о формирању 12. бригаде и пробој у Подгрмеч

У Дринић и околна мјеста избијали су појединци, групе, десетине и водови. Међу њима је било и лакших рањеника. Сви су распоређивани у 3. батаљон 5. козарске бригаде. Ранијом наредбом Штаба 4. дивизије, 2. чета 1. батаљона 2. крајишке бригаде, десетине и водови чета 6. крајишке бригаде и пратећа чета 5. козарске бригаде привремено су ушли у састав 3. батаљона, па је тада у батаљону било 762 борца. На политичкој конференцији комесара и замјеника комесара 18. фебруара, командант 4. дивизије Јосип Мажар Шоша питао је присутне да ли мисле да су сазрели услови за прерастање батаљона у бригаду. Сутрадан, 19. фебруара, одржан је састанак партијске ћелије Штаба 3. батаљона, којем је присуствовао и политички комесар Дивизије Миљинко Кушић. На састанку је одлучено да се формира 12. крајишка полубригада. Тог дана су формиран Штаб 12. бригаде, два батаљона и Пратећи вод.¹⁶

Двадесетог фебруара 1943. Штаб 4. дивизије издао је следеће наређење:

„Штабовима II, V, VI, VIII КНОУ бригаде и XII КНОУ полубригаде

I

По указаној потреби Штаб IV НОУ дивизије донио је следећу одлуку:

¹⁴ Исто, док. бр. 42, стр. 83.

¹⁶ "Дневник Јоце Марјановића, фебруар 1943. године.

1. Да се у саставу ове дивизије формира нова XII КНОУ полубригада.

2. У састав XII КНОУ полубригаде ући ће III батаљон V ККНОУ бригаде, који ће сачињавати језгро ове полубригаде, главнина II чете I батаљона II КНОУ бригаде и комбиноване чете VI КНОУ бригаде.

3. *Поставља се слвдећи штаб XII КНОУ полубригаде:*

За команданта: друг Петар Мећава, досадашњи командант III батаљона V ККНОУ бригаде. Замјеник команданта одредиће се накнадно.

За политичког комесара друг Јоцо Марјановић, досадашњи пол. ком. III батаљона V КНОУ бригаде. Замјеник пол. комесара одредиће се накнадно.

4. *Штаб I батаљона:*

За команданта друг Милан Егић, досадашњи замјеник пол. комесара III батаљона V КНОУ бригаде.

За замјеника команданта друг Милан Новаковић, досадашњи командир у III батаљону V КНОУ бригаде.

За пол. комесара друг Бране Ковачевић, досадашњи пол. комесар II чете III батаљона V КНОУ бригаде.

За замјеника пол. комесара друг Чедо Крнета, досадашњи замјеник комесара I. чете III батаљона V КНОУ бригаде.

5. *Штаб II батаљона:*

За команданта друг Бранко Вигњевић, досадашњи командир чете у III батаљону V КНОУ бригаде.

За замјеника команданта друг Ђуро Милиновић, досадашњи командир 1. чете III батаљона V КНОУ бригаде.

За пол. комесара друг Раде Раниловић, досадашњи пол. ком. 1. чете III батаљона V КНОУ бригаде.

За замјеника пол. комесара друг Коста Вулин, досадашњи пол. ком. чете VI КНОУ бригаде.

6. Командни кадар чета I батаљона:

1 чета: За командира Обрадовић Душан. За мјеник командира одредиће се накнадно.

За пол. комесара друг Бошњак Милан. За замјеника пол. комесара друг Змијанац Петар.

2 чета: За командира друг Драгић Мирко. За зам. командира друг Комосар Марко.

За пол. комесара друг Лазић Љубан. За зам. пол. ком. другарица Зора Ковачевић.

3 чета: За командира друг Гајић Гојко. За зам. командира друг Јанковић Алекса.

За пол. комесара друг Бундало Петар. За зам. пол. комесара друг Зеџ Бошко.

7. Командни кадар чета II батаљона:

1 чета: За командира друг Пеаакац Драгољуб. За зам. командира друг Чобановић Милан.

За пол. комесара друг Поповић Драгутин. За зам. пол. ком. друг Видовић Богдан.

2 чета: За командира друг Бокан Перо, за замјеника командира друг Стојан Поповић.

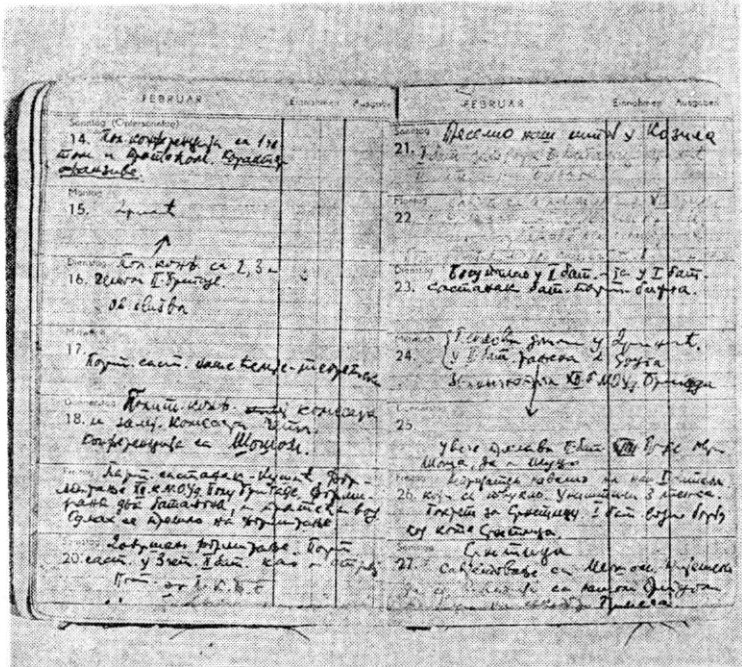
За пол. комесара друг Коста Семиз, за зам. пол. ком. друг Радмановић Драго.

3 чета: За командира друг Симо Шобот. За зам. командира друг Тоде Јерковић.

За пол. комесара друг Ковачевић Драго. За замјеника пол. ком. друг Рајко Дрљача.

Пратећи вод: За водника друг Тривун Каран. За замјеника водника друг Плавшић Милан. Политички делегат нека се одреди накнадно.

Остала мјеста командног кадра која нису попуњена, као и мјеста бригадне интендантуре, саниитета и ОБ центра попунити накнадно и спора-

Извод из Днеоника Јосе Марјановића од 14. до 27. фебруара 1943. године

зумно са овим штабом.

Ова Наредба о устројству XII КНОУ полу-бригаде ступа на снагу од дана њеног издања.

Смрт фашизму — Слобода народу!
 Пол. комесар, Командант,
Кушић **Шоша**¹⁷

Зборшж НОР-а, том. IV, **Књ.** 10, док. 116. стр. 231.

Наредбом Штаба 1. босанског корпуса од 24. фебруара 12. полубригада је преименована у 12. бригаду.

Штаб Корпуса је за интенданта бригаде наименовао Стеву Јурића; за референта санитета — Љубицу Шиник, а за руководиоца Обавјештајног центра — Сиду Јелић.¹⁸

Бригада је ради заштите простора између Оштреља и Бунара, на сјеверним падинама залеђене Клековаче, заузела следећи борбени распоред: 1. батаљон распоређен је на простор Дринић—Бравски Ваганац; 2. батаљон — на простор Бунара, са задатком да затвара те правце од продора непријатеља према Оштрељу, Козилима и Срнетици. Вод пратећих оружја са бацачима, противтенковским топом и тешким митраљезима запосјео је Бањички врх (к. 1.153). Штаб Бригаде се са заштитницом и водом за везу смјестио у Козила. У Козилима се налазио и Штаб 4. дивизије. На лијевој крилу налазиле су се јединице 8. крајишке бригаде, а на десној јединице 5. дивизије.

У Козилима је са заплијењеном опремом из коморе једне јединице 7. СС дивизије „Принц Еуген“, оспособљен Вод за везу и успостављена телефонска веза са оба батаљона и Пратећим водом. Доцније, у свим борбама Вод за везу имаће значајну улогу. Приликом формирања бригадног вода за везу свесрдно се ангажовао Стево Ђургуз, водник Вода за везу при штабу 4. дивизије.

Тих дана кроз Дринић ће проћи и велики збијег са Баније. Иначе, Клековача је била пуна народа организованог у збјегове по селима и засеоцима. Са Срнетице су отпремани посљедњи ешелони рањеника. Двадесет другог фебруара политички комесар 4. дивизије Милинко Кушић одржао је савјетовање са политичким комесарима, посвећено 25-годишњици оснивања Црвене армије. Одлучено је да се прославе организују по батаљонима, а и по збјеговима. У току 23. и 24. фебруара непријатељ је почео да наступа на свим правцима 12. и 8. крајишке бригаде.

¹⁹ Дневник Јоце Марјановића, 24. фебруар 1943. године.

Без обзира на тако тешке услове, сталне одбрамбене борбе, снијег и хладноћу, увече 25. фебруара у Козилима одржан је велики збор у част 25-годишњице оснивања Црвене армије и извршена смотра једног батаљона 8. бригаде, који је био у покрету према Оштрељу. Козила су била освијетљена уређајима које су јединице 12. бригаде заплијениле у претходним борбама са јединицама 7. СС дивизије „Принц Еуген“. На том збору говорили су Јосип Мажар Шоша, командант 4. дивизије, Јово Кеџман Шуцо, секретар Среског комитета КПЈ за Босански Петровац и Јоџо Марјановић, политички комесар 12. крајишке бригаде.¹⁹

Двадесет четвртог фебруара Нијемци су са тенковима продрли у Дринић. Једновремено су напали и снаге 2. батаљона на правцу Бунаре. Та дејства јединица 7. СС дивизије „Принц Еуген“ на јединице тек формиране Бригаде праћена су жестоким нападима авијације. Били су то почетни окршаји у другој фази операције „Weiss“ са снагама 1. босанског корпуса, из правца Босанског Петровца и Кључа. Потпомогнут тенковима и авијацијом, непријатељ је потиснуо јединице бригаде из Дринића, Бравског Ваганца и Бунара. До тешке борбе дошло је на коти Срнетица (1.304). Ту је 1. батаљон 12. крајишке бригаде водио огорчене одбрамбене борбе, да би омогућио извлачење својих јединица из засеока Лазарев Ваганац — Увала. У тим борбама уништена су три тенка са посадом. Непријатељу су нанесени знатни губици — више мртвих и рањених. Заплијењено је 5 пушака и један пушкомитраљез. У тим борбама погинули су Мирко Драгић, командир 2. чете 1. батаљона и борци Јован Кнежевић и Перо Старчевић из 2. чете 2. батаљона, а рањена су два борца.²⁰

Бригада се у току вечери 26. фебруара повукла у Срнетицу. У Срнетици се са Штабом Бригаде налазио и командант 4. дивизије Јосип Мажар Шоша. Политички комесар Милинко Кушић отишао је у Штаб 1. босанског корпуса.

¹⁹ Исто.

²⁰ Исто.

Непријатељ је, као што смо нагласили, заузео Дринић, Бравски Ваганац и Подсрнетицу. Осим тога, упао је у Оштрелј и раздвојио снаге 8. крајишке бригаде, тако да се њен 2. батаљон нашао у саставу 12. крајишке бригаде у Срнетици. Током 27. фебруара непријатељ је продро и у Црквено на сектору јединица 5. дивизије. Штаб 12. крајишке бригаде и командант 4. дивизије нашли су се пред тешком дилемом. Наиме, главнина 4. дивизије, 2, 5. и 6. крајишка бригада налазиле су се у Подгрмечу. У току ноћи 26. фебруара командант Дивизије и Штаб 12. крајишке бригаде одлучили су да у току ноћи 28. фебруара изврше пробој у Подгрмеч. Замисао, а потом и наређење, Штаба 1. босанског корпуса још у првој половини фебруара да се 2, 5. и 6. бригада пребаци на јужне падине Грмеча, како би са снагама 5. дивизије штитиле, тачније, осигуравале залеђе главнине наших јединица, које су надирале према Херцеговини, односно према Прозору и Неретви, није се могла остварити, будући да се 2, 5. и 6. бригада нису пробиле на простор Босански Петровац — Кључ и Босански Петровац — Дрвар. Те бригаде штитећи велике збјегове, водиле су борбе у залеђеном Грмечу и послје три дана успјеле су да се пробију у Подгрмеч. Пета и 2. крајишка бригада пробиле су се из Подгрмеча у Козару, а у Подгрмечу је остала 6. бригада. Штаб 4. дивизије је за вријеме борби 8. бригаде и 3. батаљона 5, а доцније 12. бригаде, у периоду од 9. до 27. фебруара, настојао да успостави везу са 2, 5. и 6. бригадом. Тако већ 9. фебруара Штаб 4. дивизије издаје наређење штабовима 2, 5, 6. и 8. бригаде, те чети пратећих оружја, 3. батаљону 5. бригаде и 2. чети 1. батаљона 2. бригаде да запосједну положаје Колунић — Дринић — Бравски Ваганац — Срнетица.²¹ Ту замисао, односно наређење Штаба 1. босанског корпуса, као што је већ наглашено, Штаб 4. дивизије није успио остварити. Штаб 4. дивизије, односно командант Јосип Мажар Шоша и политички комесар Милинко Кушић сматрали су да треба да буду уз главнину јединица Дивизије.

²⁴ Зборник НОР-а, ТМ IV, књ. 10, док. 301, стр. 581.

За вријеме надирања непријатеља (25. и 26. фебруара), било им је јасно да ће са снагама 8. и 12. бригаде бити набачени у Клековачу. Стога је комесар дивизије 26. фебруара дошао у Штаб Корпуса и предложио да се Штаб Дивизије са 12. бригадом пробије у Подгрмеч. Двадесет седмог фебруара ноћу, командант 4. дивизије Јосип Мажар Шоша одржао је савјетовање са Штабом Бригаде и штабовима батаљона 12. бригаде. Ријешено је да се Штаб Дивизије са 12. бригадом пребаци на сектор Грмеча.²² Те драматичне, мучне и тешке фебруарске ноћи у смрзнутој Срнетици, Јосип Мажар Шоша написао је и послао извјештај Штабу 1. босанског корпуса:

„Извјештавам другарски штаб да је непријатељ у току 26. о.м. на читавом сектору који је држан, по јединицама ове дивизије био активан, наступајући са више колона према Оштрељу, Шековцу, Дринићу, Брав. Ваганцу и Подсрнетици. Наступале су пјешачке колоне, понегдје уз пратњу тенкова и уз помоћ артиљерије.

Како вас је извијестио Штаб VIII бригаде, непријатељ је избио на пругу од Шековца између Оштреља и Срнетице, а у сам Оштрељ, раздвојивши VIII бригаду на два дијела. Снаге XII бригаде уништиле су 3 тенка и нанијеле непријатељу велике губитке у мртвим и рањеним.

Непријатељ је ушао истог дана у Дринић и Бравски Ваганац и Подсрнетицу.

У току 27. о.м. ми смо држали положаје Врлетина, Козиљско Сљеме, Срнетица, Цремушарица, Бунаре и водили су се упорни бојеви на правцу према Цремушарици, а покушали су продор пругом Подсрнетица — Срнетица. На свим тим правцима снаге XII бригаде одбиле су непријатеља, док је предвече, уз претходну арт. припрему, успјело му запосјести Козиљско Сљеме, потиснувши II батаљон VIII бригаде. Имали смо више рањених другова.

— Дневник Јоце Марјановића, 27. фебруар 1943.

Полит. комесар V дивизије обавијестио ме је вечерас у 20 часова да је непријатељ продро и у Црквено, преко неконтролисаног правца Кључ—Мајкићи—Црквено или Бравско—Црквено.

Како је тиме *измијњена ситуација, с обзиром на могућност цијепања јединица и одрезивања штабова од њихових јединица* избијањем непријатеља на пругу код 104 км, *одлучили смо да измијенимо прегрупацију наших снага на том свектору у смислу дводневних усмених разговора преко Штаба V дивизије са тим Штабом* (подвукли аутори), тј. 1. са XII бригадом пробити се са заштитницом и водом за везу ове дивизије на терен Грмеча, преко Пауновца, у правцу Завоља у току ноћи 28/II и 1/III о. г. 2. Рокирати II баталјон VIII бриг. у правцу Срнетице, како би затворио правац Срнетица—Потоци, и ставити га привремено под команду Штаба V дивизије до спајања са осталим снагама VIII бригаде. 3. По пребацивању најхитније ћу координирати снаге XII и VI бригаде за акције у правцу овог терена на који непријатељ врши моментално највећу акцију активности. 4. Са нама одлазе и лакши рањеници, а и неки тежи, док неке пребацујемо у дивизијску болницу у Прекаји .. ²³

О борбама вођеним од 25. до 27. фебруара врло конкретно говоре и непријатељеви документи. У дневном извјештају италијанског официра за везу при команди њемачких трупа у Хрватској од 27. фебруара стоји:

„СС дивизија: западна група је са главнином допрла на узвисине Делина коса—Борова глава (1.179) — Стражбеница, савладавши жилав отпор непријатеља и успоставила је мостобран код Дрвара. Непријатељ се повукао према истоку ... Источна група савладала је јак непријатељски отпор на читавом фронту (непријатељ око 2. брига-

²³ Зборник НОР-а, ТОМ IV, књ. 10, док. 16S. стр. 318.

де) и допрла до линије на југу од шуме Козила (947). На југу мјеста Срнетице сад се развијају и тешке борбе ... Њемачки губици од 25. до 27: 6 мртвих, 11 рањених, међу којима и један официр."²⁴

У току 28. фебруара 2. батаљон 12. бригаде водио је борбу код Бунаре и успио да потисне непријатеља. У току дана јединице бригаде припремале су се за покрет који је требало почети у први сумрак. Пошто до почетка покрета у Штаб Дивизије није стигао политички комесар Милинко Кушић, мада је с њим у току дана била успостављена телефонска веза (налазио се у Штабу 8. крајишке бригаде), договорено је да он, кад стигне у Срнетицу, са једном десетином крене за колоном Бригаде. Он ће успјети да се у току ноћи пробије до Завоља. У припремама за покрет најтежи проблем био је пренос рањеника. Уз Бригаду се налазила једна омладинска бригада, састављена углавном од дјевојака из петровачког краја. Бригадни и батаљонски санитет успјели су да обезбиједи носила за сваког тежег рањеника. Са бригадом је кренуло и неколико мањих збјегова са преко 1.500 лица. Снијег је био дубок. Претходница и главнина, остављале су за собом пртину, тако да је кретање рањеничке колоне и народа било олакшано.

Из Срнетице колона војске, рањеника и народа кренула је у први сумрак 28. фебруара, правцем изнад Бунаре, преко Црнића-брда и Самара, и избила на цесту Петровац—Кључ, на простору Оклинци—Бабин Дол. Цеста је била оспособљена за саобраћај. Снијег очишћен, тако да су се могла кретати сва моторна и друга возила. На прилазима цести могли су се назрети трагови и тенкова и камиона и запрежних кола. Успоставивши прописана осигурања у правцу према Босанском Петровцу и Кључу, Петар Мећава, командант Бригаде, наредио је покрет — прелазак преко цесте. Када смо избили на цесту установили смо да је непријатељ оспособио телефонске линије на цести Кључ

²⁴ Зборник НОР-а, ТУМ IV, књ. 10, док. 301, стр. 581.

—Босански Петровац. Промисале су колоне бораца, рањеника и народа. Кад је стигло зачеље колоне, он га је зауставио. И одједном, на само њему својствен начин, извео је већ унапријед припремљени план. Стога је крај себе задржао телефонисту нашег вода за везу. Петар Мећава је наредио телефонисти да се попне на стуб и укључи наш пољски телефон. Отпочео је чудан разговор. Петар је прво на нашем језику викао у слушалицу: „Овдје Босански Петровац, овдје Босански Петровац. Хало, Кључ. Јави се. Овдје Мећава!" Кад се Кључ одазвао на њемачком језику и запитао: „Was ist das Мећава", Петар је пружио слушалицу Јосипу Мажару Шоши. Он је на њемачком језику обавјештавао саговорника о томе да партизани нападају Босански Петровац, те да моли помоћ. Слушалицу је затим узео Владимир Брацо Немети и, такође, на немачком језику, тражио помоћ. Потом је комесар Бригаде прекинуо везу и узбуђено пожуривао народ и рањенике да пређу цесту. У борачкој колони се убрзо сазнало за тај разговор. И чуо се у тој леденој ноћи и смјех и кикот, а и коментар: „Е, баш је онај наш Мећава права мећава".²⁵

У рану зору 1. марта, у подгрмечко село Завоље, вратио се бивши 3. батаљон 5. бригаде — као 12. бригада.

Борбе у петровачко-дрварском крају

Тако ће, ето, пробојем у Подгрмеч, и не слутећи Штаб 4. дивизије и 12. бригаде избјећи окружење у које су упали Штаб 1. босанског корпуса и Обласни комитет КПЈ за Босанску крајину, са јединицама 8. бригаде и 5. дивизије на залеђеном Шатору. Као што, стицајем околности, 3. батаљон 5. бригаде — будуће „језгро 12. бригаде" — није доживио страхоте у залеђеном Грмечу, неће их доживјети ни 12. бригада на залеђеном Шатору.

²⁵ Дневник Јоце Марјановића.

У току дана Бригада се одмарала у Завољу. Предвече, пошто је већ успостављена веза са јединицама 6. бригаде, Штаб 4. дивизије и Штаб 12. бригаде, са 1. батаљоном, извршили су покрет у с. Јелашиновце. Други батаљон је остао у с. Завољу. Те ноћи успостављена је веза са штабовима 2. и 6. бригаде. Трећег марта у Штабу Дивизије одржано је савјетовање штабова 2, 6. и 12. бригаде. Пета бригада се тад налазила на Козари.

Из наређена Штаба 4. дивизије штабовима 2, 5, 6. и 12. бригаде о секторима дејстава, види се да је командант дивизије, одмах након доласка у Подгрмеч, предузео конкретне мјере како би остварио своју замисао, коју је саопштио Штабу 1. босанског корпуса у извјештају од 27. фебруара 1943. године, када је и донио одлуку да се са 12. бригадом из Српнице пребаци у Подгрмеч.

На савјетовању у Јелашиновцима одлучено је да 12. бригада са једним батаљоном дејствује на комуникацији Бравско—Петровац, постављањем засједа, нападима на мање гарнизоне, смјештене дуж те комуникације и око ње, да слањем патрола контролише села са јужне стране Грмеча и мз правца Смољана—Корченица. Ради испуњења тих задатака, 2. батаљон је извршио 5. марта покрет за Смољану. Први батаљон је добио задатак да на комуникацији Бравско—Српница поставља засједе и успостави везу са снагама 5. дивизије. Батаљон је, такође, 5. марта извршио покрет у с. Будељ. Штаб Бригаде, са заштитницом, водом за везу и пратећим водом налазио се у с. Завоље. Два батаљона 6. бригаде упућена су на терен према Кључу, Бравском, Црквеном и Рибнику.

Друга бригада добила је задатак да са једним батаљоном дејствује на комуникацији Босанска Крупа—Босански Петровац, а другим на комуникацији Босанска Крупа—Бихаћ, са задатком да прави повремене засједе на цести Бихаћ—Босански Петровац и Врточе—Крњеуша. С тим снагама 12. бригада успостављала је везу преко с. Марјановића До.²⁶

²⁶ Зборник НОР-а, том IV, књ. 11, док. 21, стр. 42.

На поменутом савјетовању 3. марта у Јелашиновцима, одлучено је да се за замјеника команданта 12. бригаде постави Владо Прошић, командант 4. батаљона 6. бригаде, за замјеника политичког комесара 12. бригаде Триво Богуновић, политички комесар батаљона 6. бригаде, а за команданта 2. батаљона 12. бригаде Душан Репацић.⁸⁷

Тих дана, за замјеника политичког комесара 2. батаљона постављен је Коста Семиз, на мјесто Косте Вулина, који се вратио у своју матичну — 6. крајишку бригаду, а за замјеника команданта 1. батаљона Драгољуб Пећанац, на мјесто Милана Новаковића, који је оболио од тифуса.

FEBRUAR		Einnahmen		Ausgaben		MÄRZ		Einnahmen		Ausgaben	
Sonntag	28. 10. 1943. 28. Фебруар. Саврше - одело у саврше. 12. 12. 1943. у саврше у Саврше	12. 12. 1943. 12. 12. 1943. у саврше		Sonntag	7. Саврше						
Montag	1. 1. 1943. Саврше			Montag	8. Саврше						
Dienstag	2. Јелашиновица са 1. батаљона			Dienstag	9. Саврше						
Mittwoch	3. 12. 12. 1943. у саврше			Mittwoch	10. Саврше						
Donnerstag	4. Јелашиновица			Donnerstag	11. Саврше						
Freitag	5. Јелашиновица			Freitag	12. Саврше						
Sonntag	6. 12. 12. 1943. у саврше			Sonntag	13. Саврше						

Извод из Дневника Јоце Марјановића од 28. фебруара до 13. марта 1943. године

²⁷ Исто.

Ради извршавања постављених задатака Штаб Бригаде се премјестио у село Крњу Јелу. Први батаљон је извршио покрет преко Бравског за Дринић, а 2. батаљон се у току 12. марта припремао за упад у Босански Петровац. Тринаестог марта јединице 2. батаљона ушле су у Босански Петровац, који је непријатељ напустио, а 14. марта јединице 1. батаљона, са јединицама 10. крајишке бригаде запосјеле су Дрвар. Штаб Бригаде се смјестио 14. марта у Босански Петровац.

Непријатељеве снаге које су се биле усмјериле према јединицама 4. дивизије, остављале су у гарнизонима у подручју Босанског Петровца, Кључа, Дрвара, Врточе и Крњеуше мање посаде. На тај начин јединицама 12, 2. и 6. бригаде, пружала се могућност да очисте те гарнизоне. Дванаеста бригада је то искористила запосједањем Босанског Петровца, Бравског, Дринића и Дрвара. Услове за акције 12. бригаде омогућиле су јединице 2. и 8. бригаде веома успјешним акцијама на цести Бихаћ—Босански Петровац.

У борбама које су вођене од 10. до 14. марта на комуникацијама Босански Петровац—Кључ, Босански Петровац—Дрвар, те око Дринића, погинули су: Боро С. Бундало, Стојан П. Грбић, Драго Б. Ковачевић и Душан Кривошија, сви из 2. батаљона, а из 1. батаљона погинули су Драгоје Т. Малбашић, Божо Т. Марјановић, Милош Ђ. Грмуша и Томо Рађеновић.

Епидемија пјегавца

За вријеме непријатељске операције „Weiss" 1 и 2, на слободној територији Бихаћке републике ојачало је и чвршћало јединство народа и војске. То јединство је нарочито дошло до изражаја у одбрани и чувању збјегова на цијелој територији, а нарочито у Подгрмечу, Петровцу, Дрвару, Гламочу, Грахову, Кључу и Јању. Дванаеста бригада је у току фебруара, марта, априла и маја водила борбе на терену Босанског Петровца, Дрвара и Подгрмеча. Непријатељеве једини-

це биле су састављене од Нијемаца, усташа, дшобра-на и четника. Поред паљења села и заселака, они су извршили бројне злочине над цивилним становништвом.

У јануару и фебруару, за вријеме непријатељске операције „Weiss” 1 и 2, 1. босански корпус је извијестио Врховни штаб НОВ и ПОЈ о звјерствима непријатеља над цивилним становништвом на територији Подгрмеча. Убијено је 3.370, у логоре одведено 1.229, а спаљено 229 живих људи. У току тих борби промрзло је 1.256, а нестало 493 људи.²⁸

По свим насељима били су видни трагови те страшне најезде. Физичка исцрпљеност не само бораца него и цивилног становништва достигла је свој врхунац већ у првим данима тог гладног прољећа 1943. године. Борци и народ нагло су почели да оболијевају од пјегавог тифуса. У Бригади се први од пјегавог тифуса разболио Коста Семиз, замјеник политичког комесара 2. батаљона. Осамнаестог марта, уз присуство команданта и политичког комесара 4. дивизије, другова Јосипа Мажара Шоше и Милинка Кушића, одржано је бригадно савјетовање. Један од задатака био је презимање нових положаја Бригаде. Наиме, Бригада је требало да се помјери према Бихаћу, у правцу с. Липе, како би потом запосјела положаје 2. бригаде на простору према Босанском Новом, Отоци и Босанској Крупи.²⁹

Након савјетовања, у Штаб Бригаде дошла је другарица из бригадне болнице и саопштила да друг Коста Семиз има високу температуру, да бунца и да је хтио да се убије. Командант и комесар Дивизије, те чланови Штаба Бригаде, са љекарком Борком Пихлер, отишли су у болницу. Коста Семиз, кад их је угледао, тражио је да се изведе пред партијску комисију због тога што неки дан није дошао на партијски састанак. Сви су га зачуђено посматрали. Шоша је закључио да се он разболио од шпанске грознице. Сјетио се како је она харала у току првог свјетског рата и одмах

²⁸ Зборник НОР-а, ТОМ IV, књ. 12, док. 108, стр. 239.

²⁹ Зборник НОР-а, том IV, књ. 11, док. 135, стр. 248.

након завршетка. Послије прегледа болесника, друга-рица Борка Пихлер-Димић констатовала је да је то пјегави тифус. Сви су били изненађени. Од тог дана, 18. марта, Бригадом је почео да хара пјегавац. На дан формирања, 20. фебруара, Бригада је имала 762 борца. Од друге половине марта, кад је установљена дијагноза првог обољелог, па током читавог априла, све до друге половине маја, више од половине људства Бригаде боловало је од те болести. Обољели су комплетни штабови батаљона, чета, па и командант Бригаде Петар Мећава. Са преласком из босанско-петровачког краја у Подгрмеч, епидемија пјегавог тифуса је добила кулминацију. Тако ће 8. априла Бригада од 762 борца по списку, у строју имати свега 343 борца. По препоруци Штаба Дивизије, болесници од тифуса упућивани су на лијечење и опоравак у њихова родна мјеста, на терен Подгрмеча и Козаре. Међу обољелима у току марта и априла налазили су се многи другови који су заузимали значајна руководећа мјеста у Бригади, команданти и политички комесари батаљона, замјеници команданата батаљона, командири и политички комесари чета, водници и политички делегати водова. Када је 18. маја Бригада извршила покрет у средњу Босну, одлучено је да на терену Подгрмеча остане замјеник команданта Бригаде Владо Прошић, са задатком да прикупи борце који су преболели. Сличан задатак за терен Козаре добио је друг Бранко Ковачевић, политички комесар 1. батаљона 12. бригаде. У моменту припрема за покрет према средњој Босни, 18. маја, у Бригади су била 373 борца.¹⁰

Многи од другова који су остали на терену Подгрмеча, а нарочито Козаре, као болесници, нису се вратили у Бригаду. Они су се укључили у Козарски и Подгрмечки одред. У априлу разбољели су се Петар Мећава, командант Бригаде, и Милан Егић, командант 1. батаљона. Био је то за цијелу Бригаду тежак ударац.

Од тифуса није умрло много бораца. Најтрагичнији догађај било је самоубиство Милинка Кушића, политичког комесара 4. дивизије. Осамнаестог марта он

¹⁰ Дневник Јоце Марјановића, факсимил, мај 1943.

је са командантом дивизије Јосипом Мажаром Шошом присуствовао савјетовању командног кадра 12. бригаде у с. Крња Јела. Тад је одлучено, као што је већ истакнуто, да се Бригада пребаци на сектор према с. Липа, како би постепено смијенила снаге 2. бригаде на правцу према Босанском Новом, Отоци и Босанској Крупи. Кушић се разболио 19. марта (односно, тада је добио температуру). Командант 4. дивизије и командант 12. бригаде отишли су у 2. батаљон, који је већ раније извршио покрет према с. Липа. Двадесет првог марта, у селу Крња Јела одржана је смотра 1. батаљона. На смотри је говорио комесар дивизије Милинко Кушић. Послије смотре он је под температуром кренуо у Штаб Дивизије. У сличним околностима десио се још један случај. Наиме, прослављени новинар, руководилац Политичког обавјештајног бироа Оперативног штаба за Босанску крајину, а послије Штаба 1. босанског корпуса, Никица Павлић такође се убио у наступу бунила у тифусу. Била су то два ненадокнадива губитка. Обојица су још као гимназијалци постали чланови СКОЈ-а, а потом КПЈ. Кушић се родио и одрастао у Ивањици. Био је један од најзначајнијих људи у Ужичкој републици.

Никица Павлић је био један од најактивнијих комуниста у Бањој Луци, организатор устанка у петровачком и дрварском крају. У устаничким данима био је главни и одговорни уредник листа „Герилац“, у коме је образлагао потребу стварања Вијећа народног ослобођења Босанске крајине, Далмације и Лике. Оставио је, између осталог, иза себе, брошуру „Тито међу Крајишницима“. Носио се мишљу да напише књигу о злогласном усташком логору Јасеновац. Заједно са Скендером Куленовићем и Вилком Винтерхалтером прошао је све страхоте борби на Козари јуна и јула 1942. године.

Рачуна се да је крајем марта у јединицама 4. дивизије — 2, 5, 6, 8. и 12. бригади око 2.000 бораца било избачено из строја (што болесних од тифуса, што промрзних у Грмечу и Шатору и рањених). Толики број болесних бораца изискивало је посебне и изузетне напоре свих јединица. Најважнији проблем санитета био

је организовање бригадне, по потреби, и батаљонске амбуланте. Санитетском особљу постављен је задатак сузбијања епидемије пјегавог тифуса. У наредби Штаба 4. дивизије од 27. марта у вези са тим се наглашава:

„Може се констатовати да је учињен један корак наиријед, али може се рећи да штабови не посвећују том проблему довољно пажње и помоћи, нит су штабови повукли искуства из толиких офанзива. Овај проблем се још више компликује, с обзиром на последице офанзивно стање позадине, у којој влада како епидемија, тако и несташница хране за војску и болеснике ... Дешавале су се сљедеће грешке: упућују се поједини болесници у амбуланте, без обзира на то чија је амбуланта, има ли у њој мјеста, да ли је инфективна или за рањенике, итд. ... Ових дана ће дивизијски санитарет поставити у све бригаде референте санитета (бригадне). Организовањем курса болничарки приступиће се уз помоћ штабова корјенимом рјешавању тог проблема.“

Ради спречавања епидемије пјегавог и трбушног тифуса свим јединицама 4. дивизије издато је сљедеће наређење:

„Прво: да одвајају инфективне амбуланте од амбуланта за рањенике и промрзле.

Друго: да послуга у инфективним амбулантама буде састављена од оних другарица и другова који су пребољели пјегавац.

Треће: све јединице које логорују у селу морају да копају пољске нужнике. Такође, свако домаћинство дужно је да ископа пољски нужник. У вези с тим свака јединица при уласку у село тражиће од народноослободилачког одбора да се копају пољски нужници. Штабови су дужни да контролишу та наређења.

Четврто: свака бригада дужна је да има у команди једно или више буради за дегазацију, тзв. српско буре.

Пето: почев од батаљонског санитета па навише, то значи, свака јединица, треба да пронађе и припреми тајна скровишта за најтеже рањенике и болеснике.³¹

Осамнаестог априла 1943, Штаб 4. дивизије издао је ново наређење о мјерама за сузбијање епидемије пјегавог тифуса, у којем се указује на досадашње слабости и пропусте, наглашава озбиљност ситуације настале епидемијом тифуса и прецизирају мјере команди и санитетских органа.³²

У току марта као сталне организоване су три дивизијске болнице: у Грмечу, на мјесту старе централне болнице, изнад Лушци-Паланке, у Мајкић-Јапри и Хашанима. Формирана је бригада и батаљонска болница 12. бригаде.

Непријатељев препад у Рујишкој

У току 24. и 25. марта Бригада је, по наређењу Штаба Дивизије, извршила покрет у Подгрмеч, да смијени 2. крајишку бригаду, која је наредбом Штаба Корпуса ушла у састав 5. дивизије и кренула у средњу Босну, преко Рибника и Јања.

Задатак Бригаде био је да дјелује на сектору Босанска Крупа—Отока—Босански Нови—Благај, ради заштите Поуња и затварања праваца Босанска Крупа—Јасеница, Отока—Рујишка, те Босански Нови—Сушача и пресијецање комуникација Босански Нови—Крупа и Босански Нови—Благај, у садејству са 5. козарском бригадом. Са 8. крајишком бригадом требало је да изврши блокаду Босанске Крупе и Отоке, па ако се укаже прилика да се та мјеста и заузму. На лијевој крилу Бригада ће одржавати везу са 8. крајишком, а на десној са 5. крајишком бригадом. Преко Уне требало је да успостави везу са Банијским партизанским одредом.

³¹ Зборник НОР-а, ТОМ IV, књ. 11, док. 136, стр. 253.

³² Зборник НОР-а, том IV, књ. 12, док. 106, стр. 232.

Први батаљон је 25. марта из Крње Јеле кренуо, преко Грмеча, односно преко Илијине Воде, Мајкић—Јапре, у правцу Рујишке, и 27. марта запосјео положај Босански Нови—Отока. Други батаљон се 27. марта, са положаја изнад села Липа, пребацио у село Суваја и у току 28. марта запосјео положаје према Отоци и Босанској Крупи. Штаб Бригаде, са заштитником, Водом за везу и Водом пратећих оружја смјестио се у с. Рујишка. У Крњој Јели привремено је остала бригадна амбуланта за инфективне болести, која ће се у току априла премјестити у с. Хашане. У току 29, 30. и 31. марта јединице Бригаде су се сређивале и посједале положаје према Босанској Крупи—Отоци и Босанском Новом.

Тридесетог марта Смајо Ибрахимбеговић, обавјештајни официр 6. бригаде, дошао је у Штаб 12. бригаде са извјештајем да у Босанској Крупи, Отоци и Босанском Новом нема већих непријатељевих јединица, те да су у тим мјестима стациониране мање посадне јединице. Износећи те податке, предложио је да се изврши напад на Отоку. Тридесет првог марта одржан је састанак Штаба Бригаде, уз присуство Веље Стојнића и Владимира Немета Браце, ради организовања напада на Отоку. На том састанку договорено је да се акција на Отоку и на пругу Босанска Крупа — Отока и Отока — Босански Нови изведе ноћу 3. априла.³³

Првог априла требало је да се одржи састанак штабова батаљона. Тридесет првог марта ујутро Смајо Ибрахимбеговић је отишао у Штаб Дивизије, односно штаб 6. бригаде. Штаб Бригаде је одржавао са Штабом Дивизије телефонску везу. У току ноћи Смајо Ибрахимбеговић, који је већ стигао у Штаб Дивизије, обавјестио је Штаб бригаде, да ће у току сутрашњег дана из правца Сухаче, а подно Новске Планине, стићи један батаљон 5. козарске бригаде, са задатком

³³ Сјећање Јоце Марјановића: „Година 1944. Смају Ибрахимбеговића осудио је Пријеки Војни суд 2. корпуса, као агента Гестапоа. Његов рад за непријатељеву обавјештајну службу откривен је до детаља. Утврђено је да га је Гестапо врбовао још док је био у затвору у Босанском Новом, у првим данима устанка.“

да блокира Босански Нови. Првог априла у свануће, на положајима према Босанској Крупи — Отоци и Босанском Новом, дошло је до жестоких борби. Непријатељево јединице отпочеле су продор на терен Бригаде из више праваца. У дневном извјештају домобранског официра за везу при њемачкој 714. пјешадијској дивизији за 1. април 1943. види се како је непријатељ темељито извршио припреме за тај тзв. Подухват Рујишка, као и јединице које су у њему учествовале. У извештају се, поред осталог, каже:

„Скупина Гортз (1. бојна ловачког пука 721, IV. бојна горског здруга, 4. битница топ-склопа 661) наступају од Босанског Новог, преко Рудице — Чађавице, на Алибегов Дубовик (6 км, односно 17 км јужно Бос. Нови).

I бојна 3. горског здруга од Бушевића — Блатна на Велику Рујишку (15 км југозападно, односно 14 км јужно, југозападно Бос. Нови).

II бојна 3. горског здруга од Отоке према Великој Рујишки, дјелови подухватне скупине (Еингреиф групе) 187. са III. бојног 3. горског здруга, из Бос. Крупе према Алибегов Дубовик.³⁴

У току јутра колоне су се развијале са циљем да окруже поједине чете Бригаде. Бригада је била растегнута на ширем фронту и није маневрисала као једна јединица, него су свака чета, вод, штаб, комора засебно маневрисали.

У таквој ситуацији све јединице Бригаде нашле су се у окружењу, будући да је непријатељ успио да се преко Новске Планине провуче, тако рећи, иза њихових леђа и пресијече одступницу према Дубовику. У прво вријеме мислило се, кад се непријатељ појавио из Новске Планине, да су то јединице 5. козарске бригаде.

Са непријатељем се први сукобио 2. батаљон, чије су чете биле распоређене на положајима од Босанске Крупе до Отока. Прва чета је прихватила борбу, по-

²⁹ Зборник НОР-а, том IV, књ. 11, док. 135, стр. 248.

влачећи се пред надмоћнијим непријатељем. Друга Нега је била одмах одсјечена, а са трећом четом Штаб 2. батаљона је кренуо према првој чети, која се, такође, повлачила према Великој Рујишкој која се нашла ван обруча. Штаб 2. батаљона са 2. четом није успио да онемогући спајање непријатељевих снага — колона, па се и он нашао у окружењу. У таквој ситуацији, око 12. часова, одлучили су се на пробој према Дубовику. Приликом пробоја погинуо је 21 борац из 2. батаљона. Међу њима били су и замјеник политичког комесара 1. чете, водник вода 1. чете и делегат вода 1. чете.

Штаб Бригаде је у то вријеме настојао да све јединице концентрише и послао је курире у 1. батаљон с наређењем да се повуче према 2. батаљону. Прије него што се обруч затворио, Штаб Бригаде је обавијестио болницу у Војиновићима да хитно изврши евакуацију. Том приликом евакуисан је и Симо Бјелајац, члан АВНОЈ-а. Приликом евакуације болнице погинула је другарица Вахида Маглајлић члан Окружног комитета КПЈ — за Подгрмеч. Она је дан раније само навратила у Бригаду. Пробивши се из обруча, јединице 2. батаљона су омогућиле евакуацију болнице. Штаб Бригаде (са заштитницом и једним водом 2. батаљона), успоставивши везу са 1. батаљоном, одлучио је да се преко Осретка повлачи према Босанској Крупи, како би се спојио са снагама 1. батаљона. Послије подне донио је одлуку да се задржи у Горњим Петровићима, гдје ће у току ноћи одлучити у ком ће се правцу пробити према Грмечу.

У току ноћи непријатељеве јединице су успостављале међусобну везу паљењем ватри. Штабовима Бригаде и 1. батаљона није било тешко да процијене насталу ситуацију. Очигледно је било, на основу ватри које су свуд око њих пламсале, да су опкољени. Сав у бунилу од тифуса, командант Бригаде Петар Мећава је тражио да се иде на пробој. Командант батаљона Милан Егић се пожалио да га обузима ватра. И њега је почела да захвата епидемија тифуса. Стога је одлучено да се, око 24.00 сати изврши пробој према Пученику и преко њега, ако се не успостави веза са јединицама 8. бригаде, да се пробој изврши преко Гор-

ње Суваје и Вољевца у Горињу. Наиме у току ноћи требало је да се борци одморе. Осим тога, што је ноћ више одмичала, ватре су јењавале. Покрет за Пученик је извршен послје поноћи. Након марша од пола сата почела је да пада киша, да би се убрзо свом силом сручила на колону. Био је то, како народ каже, прави пролом, што је допринијело да се пробој изврши без борбе. У свитање 2. батаљон са Штабом Бригаде, болесним командантом Бригаде и командантом батаљона, кога је већ нападала тифусна грозница, избио је у Пученик и ту успоставио везу са батаљоном 8. крајишке бригаде. Послје борби у току 2. и 3. априла, Бригада се поново нашла на окупу у Бенаковцу. Други батаљон је запосјео положај од Бенаковца до Градине, а 1. батаљон од Градине до Кекића-Главице.³⁵

Напад на снаге Бригаде 1. априла извршиле су јединице 114. ловачке дивизије, што се види из дневних извјештаја њемачког штаба за везу при вишој команди оружаних снага „Словенија — Далмација“, од 2. и 3. априла:

„Командно подручје команданта њемачких трупа у Хрватској, 114. лов. дивизија: у акцији чишћења западно од Бос. Крупе непријатељски отпор сломљен на више мјеста, заплијењен један топ од 7,5 цм и нешто муниције.“³⁶

У извјештају од 3. априла се прецизира:

„У даљим чишћењима западно од Босанске Крупе (дневни извјештај од 2. априла) потучени су дијелови 2. и 12. комунистичке бригаде. При томе 139 мртвих и 38 заробљених и заплијењено тешког и ручног оружја, пјешадијске и артиљеријске муниције“.³⁷

У борбама 1. априла, 12. бригада, односно 2. батаљон, претрпео је знатне губитке. То је био тежак

³⁵ Исто, док. 38, стр. 113.

³⁸ Исто, док. 174.

³⁷ Исто, док. 180, стр. 394.

тренутак, један од најтежих губитака Бригаде за вријеме њеног борбеног пута. Штаб 4. дивизије извјештава Штаб 1. босанског корпуса о ткм борбама.

„1. априла непријатељ (III горски здруг), са неким гарнизонским снагама, наступао је у више колона и обухватно на сектору Радића, Бушевића и Петровића. Снаге 1. батаљона 12. бригаде водиле су одбрамбене борбе читав дан, док се 2. батаљон повлачењем извлачио из обруча. Изгубљен је један тешки бацач, 4 тешка митраљеца и око 30 мртвих и рањених наших војника, као и брдски топ остављен по 2. бригади у Рујишкој. Са истим непријатељем воде се борбе све до данас.“³⁸

У пробоју 2. батаљона из обруча погинули су: Милован Басара, десетар 1. чете; Драган И. Благојевић, борац 1. чете; Никола С. Бундало „Зечина“, борац 2. чете, Душан Ђ. Бурсаћ; борац 2. чете; Рајко М. Дрљача, замјеник политичког комесара 2. чете; Момчило Граховац, водник вода у 1. чети; Душанка Гаковић, болничарка у 1. чети, Ђорђе М. Дрбац, делегат вода у 1. чети; Душан Ђ. Дрбац борац 2. чете; Марко Ј. Калањ борац 2. чете; Зора Ковачевић, замјеник политичког комесара 2. чете 1. батаљона; Ђуро Ј. Мандић, борац 2. чете; Никола Т. Марчета, борац 2. чете; Јоја Медић, борац 1. чете; Хатица Мустеданагић; Маријан Ђ. Тороман, водник вода; Марко С. Тубин, борац 1. чете; Ђуро О. Узелац, борац 1. чете; Петар Рађеновић, борац; Никола Ј. Штрбац, борац 2. чете, и Жико Зельковић, десетар.

Борбе и предах од 7. до 17. априла

Запосједањем положаја на линији Бенаковац—Градина—Кекића-Главица, Бригада је спријечила непријатељево надирање цестом Јасеница—Бенаковац—Луш-

³⁸ Исто, док. 45, стр. 122.

ци—Паланка. Непријатељ се задржао у Јасеници. У борбама у току 3, 4, 5. и 6. априла, у садејству са 3. и 4. батаљоном 8. крајишке бригаде, Бригада је потиснула непријатеља из Јасенице. Непријатељу су нанесени знатни губици — око 40 мртвих и рањених. Заробљен је један непријатељев војник. Наши губици: двојица погинулих и један рањен. Погинули су Лука П. Ковачевић, водник вода у 2. чети 1. батаљона, и Бранко Л. Вигњевић, борац — кувар у Штабу Бригаде. Заробљени непријатељев војник — телеграфиста, изразио је жељу да остане у партизанима и упућен је у Штаб Дивизије.³⁹ Тих дана дужност команданта 2. батаљона примио је Душан Репајић Дуле, пошто су и командант Бранко Вигњевић и његов замјеник Ђуро Милиновић, обојели од тифуса и ради лијечења упућени на Козару.

Од 7. до 17. априла владало је релативно затишје. Бригада се 11. априла са простора Бенаковац—Кекића-Главица—Ћулумак, по наређењу Штаба Дивизије, повратила на пређашње положаје. Тако се 1. батаљон смјестио у Рујишкој, са задатком да контролише Новску Планину, Чађевицу и терен према Блатници. Други батаљон је добио задатак да контролише простор према Пученику, Босанској Крупи и Отоци. Пратећи вод се смјестио у Радићима, са задатком да се у случају борбе прикључи 2. батаљону. Основни задатак у том периоду био је сређивање јединица, а нарочито 2. батаљона, који је, као што је већ речено, претрпио тешке губитке. Десетог априла одржан је састанак свих чланова Партије и кандидата и чланова СКОЈ-а. Спроведена је реорганизација у 2. батаљону. Батаљон је попуњен новим борцима. Послије подне извршена је смотра јединица 2. батаљона. Једанаестог априла, након што је непријатељ извршио продор према Босанском Петровцу, из правца Кључа и Крњеуше, премјештене су инфективне амбуланте из Крње Јеле, и то: један број болесних из 8. бриг. у Дрвар, а један у Кореницу. Амбуланта 12. бриг. кренула је према Мајкић-Јапри. Међу болесним налазили су се командант Бригаде

³⁸ Исто, док. 74, стр. 122.

Петар Мећава и командант 1. батаљона Милан Егић. Ту се већ опорављала од тифуса др Даница Перовић, референт санитета 5. бригаде. У тифусној температури крај ње лежала је Љубица Шиник-Мећава, референт санитета 12. крајишке бригаде. Међу њима је био и Мориц Леви, референт санитета у 2. бригади. Послије тешке операције ноге због промрзлина, нагло се разболио од тифуса.

У априлу Бригада је добила и Политодјел. Чланови Политодјела, Радош Раичевић, руководилац, Вера Црвенчанин, задужена за културно-просвјетни рад и Душан Видовић Дуле, задужен за СКОЈ, стигли су у Штаб Бригаде 9. априла. Њиховим доласком Бригада је добила значајну помоћ.⁴⁰

Ради даљег сређивања јединица Бригаде, нарочито ради учвршћења војне дисциплине, затим будности, почев од Штаба Бригаде, те штабова батаљона и команди чета, па до сваког борца, предузето је низ мјера. Прије свега, требало је спровести прописне мјере обезбјеђења на логоровању и маршу, затим истурати патроле у непосредну близину непријатељевих гарнизона и логора. За вријеме одмора старјешине су биле задужене за обуку службе извиђања, стражарске службе и службе везе. На томе је нарочито инсистирао командант Дивизије Јосип Мажар Шоша и командант Бригаде Петар Мећава. Мећава је након обиласка јединица и сам непосредно учествовао у тој обуци. Он је често знао да у току ноћи направи узбуну, како би старјешине и борци могли да заузму борбени распоред.

Дванаеста бригада, као цјелина, била је у изузетно тешкој ситуацији. У то вријеме по свом „животном вијеку" била је најмлађа бригада у 4. дивизији.

Није протекло ни три мјесеца од дана њеног формирања. У априлу епидемија пјегаваца, као што је већ наглашено, достигла је своју највишу тачку. Разболјели су се комплетни штабови батаљона, команде чета и водова. Сви чланови Штаба Бригаде, осим политичког комесара, одболовали су пјегавац. Бројно стање Бригаде на дан 8. априла било је сљедеће: број људи

⁴⁰ Дневник Јоце Марјановића.

по списку — 762, у строју 419; број оружја: 427 карабина, 15 пушкомитраљеза, 5 тешких митраљеза, 1 бацач и протуколски топ I.⁴¹

У таквој ситуацији сретна околност била је и што су више од половине бораца 12. бригаде били устаници — борци од 1941. године. То значи да су имали ратно, борбено искуство скоро више од једну и по годину. То је омогућило да се лакше попуњавају упражњена руководећа мјеста од десетара, водника и политичких делегата, командира чета и команданата, до политичких комесара чета и батаљона и његових замјеника. Борци и командни кадар били су устаници еа Козаре и Подгрмеча.

Спроведећи упутства и цитиране наредбе Штаба Дивизије, Штаб Бригаде је предузео и конкретне мјере везане за организовање смјештаја, исхране, дезинфекције и остале мјере неопходне за сузбијање епидемије, а и бригу о окупљању бораца који су преболовали пјегавац.

Ради бољег рада, тачније организовања обавјештајне службе, Штаб Бригаде је, у складу са упутством Штаба Дивизије, предузео низ конкретних мјера. Преко обавештајне службе штаба 1. босанског корпуса, те Штаба 4. дивизије, установљено је да непријатељ са знаје о сваком покрету јединица 4. дивизије за 48 сати. Један од узрока је, по мишљењу Штаба Дивизије, био невојнички и трули однос штабова и команди чета према војној конспирацији. „Одсуство, родбинска препричавања, везе са градом наше позадине (трговачке и шверцерске), омогућују убацивање шпијуна и шпијунске мреже на нашу слободну територију. Приликом политичких припрема политички комесари за акције често не воде рачуна о потребној војној конспирацији, као ни штабови у служби са телефоном, руковању са шифром (губљење), итд, истиче се у Наредби Штаба од 18. априла.⁴² Стога су у Штабу Бригаде, штабовима батаљона и командама чета предузете строге мјере да би се одржало у тајности бројно стање једи-

⁴¹ Исто.

⁴² Зборник НОР-а, том IV. књ. 412, док. 106, стр. 232.

нице, мјесто становања, засједа, логоровања, склоништа и амбуланата, а нарочито покрета и намјера јединица Бригаде. Штабовима батаљона и командама чета стављено је до знања да ће се предузимати најригорозније мјере уколико се установи да је узрок неког неуспјеха Бригаде непридржавање назначених мјера конспирације.⁴³

Из Подгрмеча у Лику и назад

У току 17. априла утврђено је да непријатељ врши припреме за напад из правца Босанске Крупе, Отоке и Босанског Новог. Тако је једна непријатељева јединица избила на Осредак 18. и 19. априла. Отпочела је непријатељева офанзива на Подгрмеч, и са линије Босанска Крупа—Отока—Босански Нови и из правца Љубија—Сански Мост. У то вријеме на Подгрмечу су се налазиле 6. и 12. бригада. Друга бригада, будући да је већ изашла из састава Дивизије, напустила је терен Подгрмеча. Осма бригада се налазила на терену Бишаћ—Цазин—Бужим, на лијевој обали ријеке Уне. Пета бригада је у то вријеме дјеловала на терену Козаре. У таквој ситуацији, Штаб Дивизије је донио одлуку да се са 6. и 12. бригадом и ешалоним болесних и рањених бораца преко Бенаковца и Сувајског Међугорја, пребацају у Хргаре.

На сектору Бригаде борбе су почеле 19. априла. Првом батаљону је наређено да изврши покрет у Бенаковац, како би се онемогућио продор непријатеља из правца Јасенице. Други батаљон је водио борбе на Кекића-Главици. Непријатељу је успјело да запосједне

⁴⁸ Ко би онда могао слутити да је Смајо Ибрахимбеговић, како се доцније установило, био агент Гестапоа. А он је управо 18. априла по потреби службе, премјештен за обавјештајног официра у Штаб 12. бригаде. Замијенио је Сиду Јелић-Марјановић, која је дошла на његово мјесто у 6. бригаду. Како и зашто је остао на терену Подгрмеча кад је Бригада кренула у средњу Босну, тешко је објаснити. По сјећању неких другова, изостао је због болести. Срећом, након оздрављења није послат у средњу Босну.

Лисац. Током 20. априла непријатељ је запосјео Ћулумак. У тим борбама 2. батаљон је заплијенио 1 пушкомитраљез и 5 карабина. Петнаест непријатељевих војника, што погинулих, што рањених, избачено је из строја. Први батаљон је водио упорну одбрамбену борбу °Д ЈУ^тра ДО мрака, уз помоћ 2. батаљона, који је због тога пребачен на Бенаковац. У току поподнева, захваљујући успјешном маневру 2. батаљона, омогућена је концентрација Бригаде на Древној Главици, испод Мајкића. Прекинувши на тај начин директни контакт са непријатељем, у складу са наређењем Штаба Дивизије, Штаб Бригаде је донио одлуку да се 20. априла у 22.00 сата обронцима Грмеча изврши покрет према Сувајском Међугорју.

У тим борбама погинули су борци: Драган Ј. Новаковић, Миладин Рељановић, из 1. батаљона и Владо Томболани из 2. батаљона. Од посљедица тифуса умрли су Лазо Јерковић, водник вода, и Драго Дамјановић, борац, оба из 2. батаљона.

Тог поподнева Штаб Бригаде је донио одлуку да најтеже болеснике и рањенике, са командантом 12. бригаде Петром Међавом и замјеником политичког комесара, Тривом Богуновићем — њих око 30 — смјести у једну пећину у селу Козину. Неколико дана раније на Козару је, уз одговарајућу пратњу, упућен болесни Милан Егић, командант 1. батаљона, који се након оздрављења вратио у Бригаду.

Марш испод обронака Грмеча у прве сате те ноћи није био напоран. Међутим, када је колона улазила у планину Грмеч, почео је да пада густ и влажан снег. Како се колона приближавала Сувајском Међугорју, олуја је постајала све јача и јача. Био је то тежак и мучан пут.

У Сувајско Међугорје Бригада је стигла 21. априла у 8,00 сати изјутра. Ту је пронашла неколико колиба у којима су се смјестили изнурени и преморени борци. Остали су уз ватре и чекали да интендантура спреми храну. Међутим, Штаб Бригаде је још раније донио одлуку да сваки борац треба да буде снабдјевен резервном храном најмање за два дана. Храна се састојала од хљеба, углавном, кукурузног, сира и сла-

Колона 1. бат. у рејону Шида јануара 1945. У првом плану: Славко Бјеловук, Љубан Чађо, Бранко Новаковић, Милош Савић, Драго Соломун (са заставом), непознати борац и Милутин Панић.

Петар Шкрбић
пм (у с
са два
борца
из 2. б
СФ —

Лука Јапунџић и Вукашин Злојутро (десно), зам. К-ра чете у 2. бат., погинуо XII 1944. на Срем. фронту код Белаговаца.

Колона 3. бат. на маршу. На челу први с десна Стево Радулац, к-дир чете, СФ — XII 1944. г.

Рањене другарице на лечењу у болници 1944. године. Прва с лева Даринка Џабић-Новаковић.

Командири чета у 2. бат.: Урош Усорац и Ђуро Босаничић

Група руководилаца бригаде: Дане Шобот, Радослава Рељановић, Душан Стојаковић, Стево Глигић и Бошко Премасунац, СФ — 1945. г.

Остоја Пралица, к-дир чете, Бранко Томић, зам. пол. комесара чете, Мирко Ђаковић, пол. комесар чете, погинуо октобра 1944. на Срем. Митровици и Теодор Шокчевић, интендант 3. б., погинуо јануара 1945. код Шида.

Милош Кончар, к-дант 1. бат.
(десно), крај рата 1945.

Мара Милошевић, Анка Бјеловук
и непоз. другарица, Сремски фронт
— фебруара 1945. г.

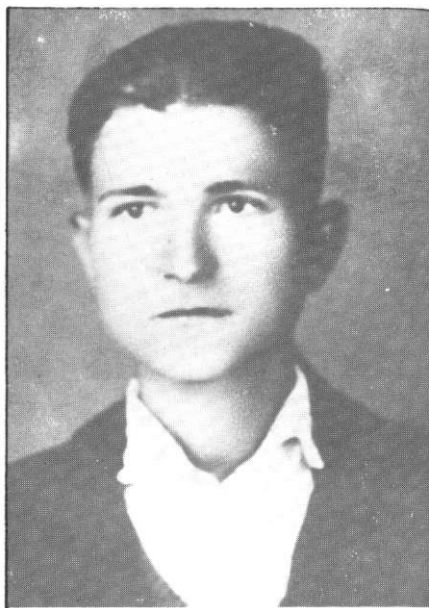

Срето Јовановић (лево), к-дир чете у 3. б.,
погиноу априла 1945. код Дреновца.

Обавештајци у бригади: Милутин Рајишић, Боро Арсић, Благоје Алексић и Богдан Чикић (седи), СФ 1945.

Саво Керезовић, пом. пол.
комесара чете у 2. б.,
погинуо априла 1945. код с.

Курири 2. батаљона: Никола
Тевацац, погинуо априла 1945.
и Вид Марјановић, СФ —
1944. године.

Лука Цветичанин, пол. комесар бригаде,
погинуо 20. 4. 1945. код Андријеваца,
СФ — фебруара 1945. г.

руководиоци из 4. батаљона: Лука
Зорић, Милан Зорић, Никола Слутај,
к-дир чете, погинуо априла 1945. код
В. Барне и Никица Гашић, СФ — 1944. г.

Мирко Срдић, пол. комесар
чете у 3. бат., погинуо маја
1945. код Бјеловара.

Група бораца 3. бат. са К-дантом
Стевом Мајсторовићем (пети с десна),
СФ — 1944. г.

Миља Чанковић, реф.
санитета бригаде и
Славко Бјеловук

Група руководилаца 2. бат. у завршним
операцјама 1945: Вицо Рунић, к-дант
батаљона, Госпава Глигић, Никица Гашић,
Милица Кантар и Јозо Машка.

Група полит.
руководилаца: Живко
Црномарковић, Милан
Зорић (зам. к-дира чете),
Кемал Корајлић,
Милош Ђуричић
Госпава Поповић и
Вукашин Штрбац.

Група бораца
бригаде, СФ —
— 1945. г.

Група старешина 1.
бат. Десно стоји
Здравко Михаић,
пол. комесар чете,
погинуо IX 1944. код
Сребреника у
Источној Босни

Влачина Душан
(десно), са два борца
на крају рата

Љубица
Милиновић-
Котур,
Анђелка
Тубин и
Марија Рунџ.

На положају
код
Белатоваца
децембра
1944. године.

Бранко Новаковић, Васо Репajiћ
и Јово Кљајић са три другарице

Борци 2. батаљона,
по завршетку рата.

Раде Чекић, к-дант 1. бат.
(десно), са Љубаном
Шевићем, из 5. бригаде и
Десом Милић-Васић.

Лазо Гаковић, Панта Радишић и
Душан Бабић, командир чете,
погинуо 20. IV 1945. код
Андријеваца.

Група
бораца и
руководилаца
бригаде.

Борци чете ПТ
пушака на крај;
рата, десно
поред пушке
Рајко Видовић,
зам. командира
чете.

Мирко Семиз (лево)
један од
најмлађих бораца
бригаде — брат
Косте Семиза

Сестре Анка и Радослава,
болничарке у бригади од
њеног формирања, СФ —
новембар 1944

Група бораца и
руководилаца 5.
и 12. бригаде
премештени
у 32. српску
бригаду. Седе
слесна: Владо
Манојловић,
Гојко
Маринковић,
Станко
Васиљевић и
Раде Међед, К.
дант бат. у 5.
бригади, погинуо
на Сремском
фронту.

Група бораца бригаде: Душанка Милешић (друга с лева),
погинула 23. 11. 1944. код Чалме.

Драго Поповић-Кантар
лево, познати минер у
бригади

Рајко Рељановић (десно),
к-дир чете, Рума 1944. г.

Проп. отсека бригаде на крају рата, са шефом Отсека
Браниславом Вељковићем (у средини седи)

Никола Коврлија
(десно), зам. комесара
I. бат.

Марко
Репajiћ,
пм I. бат.,
погиноу
3. I. 1944.
на Б. Луци

Група
аутоматичара
бригаде, СФ —
1945.

Штаб
бригаде, у
завршним
операцијама
1945: Стоје:
Милан Чикић,
Душан
Стојаковић,
Богдан Чикић,
и Петар
Медић, седе:
Драгољуб
Ресан, Миле
Вученовић
(командант),
Бора Гаћеша
и Радован
Орешчанин.

нине. У међувремену су курири најавили да се приближава и ешелон болесних и рањених, на челу са доктором Краусом. Ту, у Сувајском Међугорју, одржан је састанак штабова Дивизије и Бригаде. Одлучивало се о правцу даљег марша. Разматрала се најпогоднија варијанта пребацивања у Лику, јер су у то вријеме јединице 1. босанског корпуса, заједно са снагама Главног штаба Хрватске, очистиле добар дио Лике на простору Срб—Мазин—Лапац. Одлучено је да се крене правцем Крњеушко Горње—Хргари—Горјевац—Дољани, те да се ту избије на ријеку Уну, како би се рањени и болесни борци пребацили преко Бука. Шеста бригада би држала положаје у Хргарима и Горјевцима, а 12. бригада би са Штабом Дивизије и ешелоним болесних и рањених сишла у Дољане, и преко Кулен-Вакуфа успоставила везу са Штабом Корпуса и снагама 10. бригаде.

Двадесет трећег априла извршен је покрет преко Крњеушког Међугорја, па изнад села Липа и испод Једовика, према Хргарима. Био је то много напорнији марш него онај од претходне ноћи и јутра. Сњежна олуја засипала је колону бораца и ешелон болесних и рањених. Колоне су се једва кретале. Мокар снијег, уз априлску олују, зачас је учинио своје.

Готово сви борци су већ у првим часовима марша били мокри до коже. У касним поподневним сатима јединице су се смјестиле по кућама и штагљевима села Хргара. Бригада је ту преноћила и преданила са ешелоним болесних и рањених бораца. Одмор у Хргарима, последице напорних борби изнад Јасенице и Бенаковца, те мучног и тешког марша преко бихаћког Грмеча, значио је прави спас. Одморне и нахрањене јединице су, са ешелоним болесних и рањених бораца 24. априла ноћу, у 22.00 сати, извршиле покрет преко Горјеваца у село Дољане на ријеци Уни.

Освануло је топло и сунчано јутро. Сви борци, болесни и рањени, смјештени су по кућама. Од 25. до 29. априла Бригада се одмарала у Дољанима. Одржани су бројни састанци чланова Партије, СКОЈ-а, четне и батаљонске конференције, те састанци са интендантима и болничким особљем. Чамцима се код Бука пре-

лазило преко Уне, у Лику. На Лоскуну је успостављена стража. У тим посљедњим априлским данима на ријеци Уни, данима пуним сунца и топлине, послије напорних и тешких борби у Подгрмечу и мучног марша преко Грмеча, чинило се да је Бригада оставила иза себе епидемију тифуса. Међутим, епидемија није јењавала.

Двадесет деветог априла одржана је конференција са новопостављеним Штабом 4. дивизије. Наиме, извршена је реорганизација дивизије. Јосип Мажар Шоша је требало да преузме дужност команданта нове дивизије, чији ће задатак бити да дејствује на терену средње Босне. У ту дивизију, која ће се формирати 14. маја, ући ће 5. и 12. бригада, Козарски и Бањалучки партизански одред. За команданта 4. дивизије постављен је Бранко Пољанац, а за политичког комесара Бошко Шилеговић. На тој конференцији Бригада ће добити нови распоред.

Тридесетог априла 1. батаљон је кренуо узводно, десном обалом Уне, са задатком да се смјести у Рајиновац. Штаб Бригаде, са 2. батаљоном прешао је ријеку Уну и кренуо правцем (такође узводно) Бук—Кестеновац—Бушевић—Калати. Првог маја у Калатима одржан је збор у част празника рада. Говорили су комесар Бригаде, замјеник команданта Бригаде и руководилац политичког одјела. Послије подне, Штаб Бригаде је са 2. батаљоном извршио покрет правцем Калати—Кулен-Вакуф—Мартин-Брод. Првог маја 1. батаљон је запосјео положаје код Груборског Наслона. Штаб Бригаде се смејстио у Јандрин Под. Након неколико дана, 6. маја, у јединицама, заједно са народом, прославиће се Ђурђевдански уранак.⁴⁴

Упркос томе што су се борци одморили у Дољанима, епидемија пјегавца није се стишавала. Стога је након доласка у Јандрин Под, Штаб Бригаде издао наређење штабовима 1. и 2. батаљона, у коме се каже да су јединице дужне да саме воде бригу о својим болесним и рањеним друговима.

⁴⁴ Дневник Јоце Марјановића.

„Штабови батаљона, као и сам Штаб Бригаде, побринуће се за оснивање батаљонске, односно бригадне амбуланте, и то на мјестима гдје већ има природних склоништа или гдје се могу најбрже направити.

Не само интендантура батаљона или Бригаде и економи болница него и сами штабови дужни су да посвете највећу пажњу исхрани, како болесних другова, тако и прездрављених.“⁴⁵

Исхрана у тим крајевима и у Лици и у Босанској крајини, представљала је један од најтежих проблема — било је то иајгладније пролеће у току рата.

Од 25. априла па све до 8. маја Бригада није водила борбу са непријатељем. Наступио је период релативног мира и одмора. У то вријеме, 3. маја, Штаб 1. босанског корпуса наредио је Штабу 4. дивизије да хитно упути 12. бригаду са Јосипом Мажаром Шошом на подручје Гламоча, како би се онемогућило спајање четничких јединица Ђујића и Дреновића.⁴⁰

То наређење у Штаб Дивизије није стигло на вријеме, будући да је 8. маја Штаб Дивизије одлучио да се са 12. бригадом пребаци у Подгрмеч. У међувремену, командант Мећава се вратио у Бригаду, истина, још као реконвалесцент.

Осмог маја у 20.45 сати Штаб 4. дивизије издао је наређење Штабу Бригаде за покрет, тачније, за прелазак у Подгрмеч. Истога дана на јединице 2. батаљона кренула је једна непријатељева колона од Оштреља. До борбе је дошло око Басташког Дола. Непријатељу су нанесени знатни губици. Борба је била жиљава и упорна. Дошавши до Грубарског Наслона, непријатељ се одмах повукао. Са бригадом на тај марш кренуо је и Штаб Дивизије. У селу Рајиновцу су се већ у току 8. маја налазила оба батаљона, Пратећи вод и Вод за везу Бригаде. Ујутро 9. маја, у Дољане су упућене патроле претходнице, са задатком да извиде терен према Горјевцу и Хргарима. Кад је установљено

⁴⁵ Зборник НОР-а, ТМ IV, књ. 12, док. 132, стр. 293.

⁴⁹ Зборник НОР-а, том IV, књ. 13, док. 13, стр. 31.

да на том простору нема непријатеља, извршен је покрет правцем Дољани—Горјевац—Хргари. Јединице бригаде су у Хргар стигле ноћу 9/10. маја. Послије краћег одмора марш је настављен према Суваји. Десетог маја око 18.00 часова Бригада је са Штабом Дивизије и тек излијеченим замјеником команданта Дивизије Петром Војиновићем стигла у Сувају, да би послије краћег предаха, у току — ноћи 10/11. маја, стигла у Поткаљине, тачно на простор са кога је 21. априла извршила покрет, готово истим правцем, за Дољане, село на плавој Уни.⁴⁷

Писмо Османа Карабеговића, политичког комесара 1. босанског корпуса

Четвртог маја политичким комесарима 4. и 10. дивизије упутио је политички комесар 1. босанског корпуса Осман Карабеговић веома значајно писмо, које су политички комесари дивизија прослиједили политичким комесарима бригада. У 12. Бригади то писмо је разрађивано по батаљонима, са политичким комесарима, њиховим замјеницима и политичким делегатима водова.

Ево дијелова из тога писма:

„У посљедње вријеме, усљед покрета наших бригада на друге терене, а особито приликом преласка бригада преко Врбаса, догађају се чешћа дезертерства у мањим или већим групама. Та су дезертерства негдје организованија, негдје мање организована, а негдје су резултат бјежања појединаца. Дезертерство је нарочито често у политички слабијим јединицама, које прије већег покрета нису на то припремане, нити им је довољно објашњавана потреба развијања наше борбе и устанка у другим крајевима, даље од најближег завичаја. У бригадама које су организоване прије 7 до 8 мјесеци, гдје се је могао учвр-

⁴⁷ Зборник НОР-а, **ТОМ IV**, књ. 13, док. 40.

тити ауторитет наше команде и проширити видик војницима, дати широку перспективу борбе, данас се догађају такве појаве да поједини војници или мање групе, чезнући за својим крајем и мислећи да га они могу искључиво бранити, живе и боре се у његовој близини, бјеже из јединице, ако чују да треба да иду у друге крајеве у борбу.

Политички комесари дивизија овоме крупном питању нису посветили довољно пажње, иако су добро знали да нама предстоје велики покрети, да ми устанак морамо развијати и дизати баш ондје гдје он привремено јењава, да ми морамо отимати од непријатеља економски плодна подручја и да, напokon, морамо усмјерити своје снаге и своју дјелатност онамо гдје су још резервоари. Осим тога, војницима није довољно указано на то да је збијање наших снага на узаним просторијама увијек повољније за непријатеља него када ми његове снаге развучемо на широкој просторији и добијемо веће могућности маневрисања нашим снагама. Напokon, војницима се није довољно истицала солидарност у борби свих наших снага у земљи, потреба заједничких и координираних удараца по непријатељу и није се довољно учврстио ауторитет и повјерење у војно водство, које већ двије године, поред свих незгода и ратних терета, води успјешну борбу против окупатора и његових слугу.

Треба оштро одвајати шпијуне и организаторе од политички незрелих војника, особито нових и млађих војника, код којих је та чежња за кућом донекле и разумљива. Против те појаве морамо се борити и ту слабост код млађих и нових бораца треба лијечити успјешним политичким радом, интензивним културним животом и све већом бригом за потребе баш тих нових војника. Наши другови политички комесари морају бити свјесни да шпијун и организатори бјекства највише настоје да лажним гласинама међу војницима развију своју рушилачку дјелатност. Насупрот томе, треба стално војницима објашњава-

ти о току борбе у читавој нашој земљи, па и у њиховом родном крају, настојећи војницима омогућити дописивање са својим породицама ... Чешћи састанци и разговори са борцима довешће до ликвидације дезертерства, које не само да рђаво политички дјелује на остале борце и слаби њихов морал него морално разрива и нашу позадину. Осим појачаног политичког рада и свестране бриге да се побољша живот наше војске, треба примјенити све војничке дисциплинске мјере и увести строгу контролу над свим борцима у јединицама. Треба обавезно увести рапорте чета батаљонима, батаљона бригадама.

Појаву дезертерства треба жигосати пред читавом војском као дјело помагања нашим непријатељима, као појаву кукавичлука и малодушности. Према шгшјунима и организаторима бјекства треба бити немилосрдан.

Политичким комесарима је дужност да на сваком мјесту развијају дух самопријегора и пожртвовања, дух витештва и оданости нашој борби. Треба данас указати војницима на преокрет у корист антифашистичког блока ... треба војницима објаснити солидарност антифашистичких снага у свијету и сливање по први пут заједничких удараца савезника са ударцима Црвене армије. Истаћи треба да се у садашње дане рата (ситуација) налази у рукама савезника и да треба још неколико заједничких удараца, па да се постигне коначна побједа и да се уништи окупатор. У вези с таквом међународном ситуацијом и блиском бољом будућношћу код свих војника треба развити осјећај части и поноса, да су учесници ове велике битке, која се приближава крају, своје побједоносном завршетку.

Овај допис упутити комесарима бригада да га сами усмено прораде на конференцијама са комесарима батаљона и чета. Допис сматрати строго повјерљивим. Након употребе уништити."⁴⁸

⁵⁴ Исто, док. 128, стр. 298.

Нема потребе коментарисати писмо Османа Карабеговића, његове идеје, препоруке и сугестије.

У мају политички комесар 4. дивизије Бошко Шилеговић упутио је политичким комесарима 5, 6, 8, 10. и 12. бригаде и Подгрмечког, Рибничког и Козарског одреда веома садржајно Упутство о раду и задацима политичких комесара.

У Упутству је наглашен велики значај политичких комесара у дотадашњем току и развоју НОБ-а и стварању НОВ и ПОЈ и њеном угледу у народу. Нашећемо један дио из Упутства:

„Поред свега тог преданог рада политичких руководилаца наше дивизије, осјећа се још низ мањих и већих недостатака у њиховом раду, који би, кад би се отклонили, подигли политичку свијест, дисциплину, покретност и борбеност наших чета, батаљона и бригада на далеко већу висину.

Неуморан и сталан рад политичких комесара мора бити усмјерен на изграђивање и проширивање политичке свијести наших бораца. Политички комесари су чувари и тумачи линије народно-ослободилачке борбе. Тај рад не смије се развијати случајно, испрекидано и с времена на вријеме. Реферати се не смију препустити нагађању и радозналости самих бораца, него се тај рад мора одвијати у сталном низу, непрекидно и плански. Не смије се дозволити да у дашашњој ситуацији, када снаге славне Црвене армије и војске наших савезника наносе одлучујуће ударце фашистичким разбојницима и када народи поробљене Европе и читав родољубиви свијет уједињују своје снаге у борби против хитлеризма, наши политички руководиоци сведу свој политички рад и објашњења догађаја на прочитавање оскудних радио-извјештаја и понављања једних те истих реченица о братству Срба, Хрвата и Муслимана, о потреби дисциплине, итд. Данашња међународна и унутрашња ситуација далеко је сложенија него што је била на почетку устанка. Политички комесари треба да улазе у нове проблеме, да увиђа-

ју нове моменте у нашем успјешном развоју и да правилно тумаче, указују и објашњавају борцима све догађаје и појаве код нас и у свијету.

Политички комесари морају благовремено уочавати све проблеме који се постављају пред чету, батаљон, бригаду. Касно је говорити о болестима, о пажњи према болесницима, тек када разне болести узму толико маха да као опасност постану видљиве сваком борцу. Касно је говорити о губицима у борбама против непријатеља, када број губитака достигне такву мјеру да нарушава војну способност, борбеност и дисциплину јединице. Није благовремено, довољно и убједљиво разјашњавана потреба одласка из свога краја на друге терене, него је тај проблем код неких јединица, већином са терена Козаре и Подгрмеча, уочен тек када су појединци или групе у тежим ситуацијама почели да дезертирају. Способност благовременог уочавања проблема јесте нужна особина политичких комесара. Та способност није никакво прорицање ил некаква нарочита особина, надареност, него се она може развити и пронаћи код сваког политичког руководиоца који стално мисли о садашњем стању, потребама, недостацима, добром стању своје јединице и о посљедицама тих недостатака у ближој и даљој будућности. Живјети животом своје војске, до краја се предати радом и мислима својој јединици, значи развити код себе услове за стицање способности благовременог уочавања политичких и војничких проблема у својој јединици. Прекасно указивање на поједине тешкоће не значи само губитак времена, него и рјешавање проблема на брзу руку, јер развој војне ситуације тражи да се проблем, који се тек почиње решавати, требало већ давно уочити."⁴⁹

Затим се указује на још неке веома актуелне и значајне проблеме, које политички комесари морају да

⁴⁹ Архив ВИИ, фонд НОР-а, кут. 767А, фасц. 5, док. 24.

Рјешавају у свом свакодневном раду: уздизање и васпитавање нових кадрова, мобилизација нових бораца, старање о рањеницима и болесницима, однос војске према народу и народноослободилачким одборима, одржавање савјетовања политичких руководилаца, однос команди и штабова према борцима, односи у самим командама и штабовима, његовање личности и ауторитета командира и команданта, самоиницијатива у раду политичких комесара, итд.

Указано је и на неке актуелне теме и проблеме које треба прорађивати: међународна ситуација, Хитлеров пораз на афричком континенту и уједињени ударци СССР-а, Енглеске и Америке; положај разбијених четничких банди у Лици, Хрватској, Крајини, Црној Гори, средњој Босни (на основу обавјештења Радио-станице „Слободна Југославија“, листова „Напријед“ и „Вјесник“), југословенска влада и националне слободе народа Југославије (став југословенске владе према Муслиманима, четницима, писмима, лецима, говорима Радио-Лондона); непријатељска пропаганда, зашто је нужна покретљивост бригада и дивизија у нашој борби и како ћемо најбоље организовати помоћ нашим болесним борцима, улога политичких комесара у стварању правилног односа војске и народа и јачању јединства фронта и позадине, итд.

Текстови писама довољно свједоче о значају и важности постављених проблема.

Одлазак Бригаде у средњу Босну

Од 11. до 19. маја Бригада се у Подгрмечу одмрала, сређивала и припремала за покрет у састав 12. дивизије, односно у далеке Корићане, једно од значајних упоришта НОП-а на терену средње Босне. Био је то период интензивног рада, савјетовања и састанака на разним нивоима. У то вријеме извршена је реорганизација војних јединица у Босанској крајини. Формирана су два корпуса — 1. и 2. босански корпус. У састав 2. босанског корпуса ушле су 4, 10. и 12. дивизија. У састав 12. новоформиране дивизије ушле су

5. и 12. бригада и Бањалучки и Козарски одред. Пета и 12. бригада добиле су задатак да се пребаце на терен средње Босне. Значи, сектор дејства новоформиране дивизије била је средња Босна — простор између ријека Врбаса и Босне, те ријеке Саве, до Влашића. За команданта 12. дивизије постављен је Јосип Мајар Шоша, а за политичког комесара Жарко Згоњанин, политички комесар 5. козарске бригаде.⁵⁰

Осамнаестог маја у Бригади су се завршавале припреме за марш у правцу средње Босне. Тог дана примљено је наређење Штаба 4. дивизије.⁵¹ У Хашанима је извршена смотра Бригаде. Командант Бригаде Петар Мећава предао је рапорт команданту Дивизије. Тог дана у строју је било 373 борца. Од оружја Бригада је имала 316 карабина, 15 пушкомитраљеза, 4 тешка и 1 бацач. Тифус је већ јењавао. У каквој се ситуацији налазила Бригада показује и податак да су се идућег дана 32 борца разбољела од тифуса. Они су са Међећег Брда враћени у Поткалиње. Међу њима су се налазили и Јово Н. Новаковић и Ђулибрк Ђуро који су умрли од тифуса. Већ је наведено да је Бригада у моменту формирања имала 762 борца. Двадесет првог маја из Међећег Брда у покрету је био 341 борац, 31 борац је погинуо, а 390 је још боловало од тифуса или од рана задобијених у тромјесечној борби Бригаде. Сви су били у амбулантама или на боловању на Козари и Подгрмечу.

По предвиђеном плану 18. маја, у 19,30 сати, Бригада је из Хашана извршила покрет и у Мајкић-Јапри образовала једну колону која је кренула ка Међећем Брду. Наиме, 28. маја Бригада ће прећи ријеку Врбас код мјеста Торлаковац и наредног дана избити у село Витовље, подно Влашића, на ријечи Угар. У исто вријеме 5. бригада ће прећи Врбас код Клашница. У току тих покрета и маршева 12. и 5. бригаде према средњој Босни, Штаб 2. корпуса у наређењу Штабу 4. дивизије од 23. маја захтијева да 5. и 12. бригада дођу на простор који им је одређен. У њему стоји:

⁵⁰ Зборник НОР-а, том IV, књ. 13, док. 60, стр. 151.

⁵¹ Исто, док. 88, стр. 207.

„Према посљедњем наређењу Штаба 1. босанског корпуса требало је да упутите 12. бригаду у централну Босну, у састав 12. дивизије, а да вашу 6. бригаду пребаците на мркоњићки сектор, гдје ће, уз садејство Рибничког одреда, разбити четничке банде које се налазе на тој просторији, око Мркоњић-Града.

Непотврђено смо дознали да је 12. и 6. бригада у покрету за поменуту просторију, а ако то нисте учинили. онда убрзајте покрет. Дванаеста бригада мора најкраћим путем да се упути за Јањ, гдје ће од нас добити даље инетрукције за покрет.“

Затим се говори о оснивном задатку новоформиране 12. дивизије. Ево како се тај задатак дефинише:

„У централној је Босни повољна ситуација за развијање наших снага. Снагама 5. дивизије четнике смо били потпуно разбили, али одласком дивизије четници ће се поново прибрати, те да би то осујетили, неопходно је брзо пребацивање 5. и 12. бригаде преко Врбаса.“⁵²

Покрет у правцу средње Босне извршен је 18. маја. Непријатељ је био тачно обавијештен о положају 6. и 12. бригаде, које су 19. маја кренуле са просторије Подгрмеча, из Међећег Брда, ка Црквеном. Тако се у дневном извјештају команданта њемачких трупа у Хрватској, од 12. маја, наводи: „Шеста и 12. бригада на простору Лушци-Паланка—Јасеница. У Благају (9 км. с.з. од Купреса) Штаб 5. и 10. дивизије и један корпусни штаб“.⁵³

Двадесетог маја ујутро јединице 6. и 12. бригаде, са Штабом Дивизије, стигле су у село Црквено, гдје је наредног дана одржано савјетовање. Већ 22. маја продужиле су покрет правцем с. Бусије—Врбљани, да би истог дана, око 19.00 сати, предњи дијелови Бригаде избили у село Пецку. Сутрадан ујутро, око 9.00 сати, удружени четници, Нијемци и легионари извршили су

⁵² Исто, док. 113, стр. 255.

⁵³ Исто, док. 185, стр. 433.

са више праваца напад на 1. и 2. батаљон. Борба је трајала читав дан и Бригада је присиљена да се провлачи, пред надмоћнијим непријатељевим снагама. У поподневним часовима извршен је контранапад.

Први батаљон, на челу са командантом Миланом Егићем, потпомогнут са двије чете 2. батаљона, протјерао је непријатеља преко цесте Мркоњић—Гламоч. Наше јединице имале су два рањена и два погинула борца — Светозар Т. Давидовић, водник вода у 1. чети 1. батаљона и Гојко Ј. Јерковић, борац 1. чете 2. батаљона. Непријатељ је претрпио знатне губитке. Заробљена су тројица четника. Двојица су била теже рањени, док су двојица погинула. Заплијењено је 5 пушака. Командант непријатељеве групе, да би избјегао заробљавање, сам се убио.⁵⁴

Процијенивши да се непријатељ концентрише у Бараћима, те утврдивши да довлачи појачања на Градину (к. 918), командант Бригаде Петар Мећава предложио је да се у току ноћи изврши покрет према Чардаку. Покрет те ноћи био је веома напоран. Водич је био заробљени четник. Тек око 7.00 сати ујутру 24. маја Бригада је залогоровала у Чардаку. Избјегавајући на тај начин сукобе са четницима, Нијемцима и легионарима, Бригада је, послуже одмора у Чардаку, око 16.00 сати, извршила покрет преко Пљевских Подова и у току ноћи стигла у село Олиће. Двадесет петог маја извршена је акција на четнике у селу Драганић. Том приликом наше јединице су заплениле велику количину стоке (волова, крава, телад и оваца). Био је то за оно вријеме значајан плијен. Један дио стоке је задржала бригадна интендантура за своје потребе, а остали дио је предат у Штаб Коргиуса. Истога дана одржано је савјетовање Штаба Бригаде, штабова батаљона и команди чета о преласку пруге Доњи Вакуф—Јајце, те ријеке Врбас и цесте Доњи Вакуф—Јајце. Одлучено је да се прелазак изврши код села Торлаковца. Савјетовању су присуствовали чланови Обласног комитета КПЈ за Босанску крајину Илија Дошен и Руди Колак. На прузи је у то вријеме па-

⁵⁴ Исто, док. 128, стр. 298.

тролирао оклопни воз. Осим тога, мост преко Врбаса био је онеспособљен. Одлучено је да се након доласка у Љушу упуте извиђачи, како би установили стање на Врбасу, односно испитали могућност и услове преласка преко пруге, Врбаса и цесте.

Бригада је кренула из Олића 27. маја у 7.00 сати. У Љуши се одмарала и припремала за прелазак преко пруге, Врбаса и цесте. Извиђачи су се већ били вратили. Одлучено је да се пребацивање изврши у току ноћи 27. и 28. маја. Покрет из Љуше извршен је чим је пао мрак. Обављене су све припреме за пребацивање. Након избијања претходница на пругу, постављене су засједе и пруга је разорена и у правцу Доњег Вакуфа и у правцу Јајца. Мост је оспособљен на тај начин што је на постојећој конструкцији направљена својеврсна „шљеја“. Претходница која се пребацила преко Врбаса, направила је засједе и оборила дрвеће на цесту према Јајцу и према Доњем Вакуфу. Штаб Бригаде је одлучио да командант крене са претходницом преко Врбаса и обезбиједи цесту и из правца Јајца и из правца Доњег Вакуфа, а комесар Бригаде остао је са заштитницом на прузи. Најтежи проблем био је пребацивање коморе, товарних коња са митраљезима и заплијењеног целепе стокe. Приликом преласка изгубљена су три коња. Кад је преко Врбаса прелазила главнина јединица Бригаде, из правца Јајца наишао је оклопни воз. Након што је воз заустављен, прелаз је текао неометано. Преко импровизованог моста морало се пузати. До подне 28. маја Бригада је стигла у село Грдово и послје краћег застоја наставила покрет у село Брванце. Сутрадан, 29. маја, командант Петар Мећава извршио је смотру Бригаде, а потом се са пјесмом, лаганим кораком кренуло према Витовљу. Тридесетог маја Бригада је ушла у састав 12. дивизије.⁵⁵ У Корићанима Бригаду је дочекао командант Дивизије Шоша. Одвео је чланове Штаба Бригаде на гроб своје мајке Марије, која је са унуком избјегла из Бање Луке. У Корићанима је умрла од тифуса.

⁵⁵ Дневник Јоце Марјановића.